

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

81926

KOY

Αύστριακή Θεωρία
των Οικονομικών Κύκλων
&
Νομισματικό Συστημα

Έργασία ἐπὶ τῇ ἀπονομῇ μεταπτυχιακοῦ τίτλου (M.Sc.)
στὴ Διεθνὴ Οικονομικὴ καὶ Χρηματοδοτική

Εἰσηγητής : Νίκος Κουρσουμπᾶς

Επιβλέπων καθηγητής : Εὐκλείδης Τσακαλώτος

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΤΑΣΤΟΣ

Αθήνα 2006 - 2007

Περιεχόμενα

Πρόλογος 1

Εισαγωγή 6

Πρώτο Μέρος

Η Αύστριακή Θεωρία τῶν Οἰκονομικῶν Κύκλων

Κεφάλαιο 1

Η αύστριακή θεωρία 16

Κεφάλαιο 2

Εναλλακτικὲς θεωρίες 22

Δεύτερο Μέρος

Συνέπειες τῆς Αύστριακής Θεωρίας στὸ Νομισματικὸ Σύστημα

Κεφάλαιο 1

Αύστριακή θεωρία καὶ νομισματικὸ σύστημα 27

Κεφάλαιο 2

Η περίπτωση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Νομισματικῆς Ένοποίησης 32

Έπιλογος 36

Πρόλογος

Στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὁ Λοῦντβιχ φὸν Μίζες ισχυριζόταν ότι τὰ οἰκονομικὰ ἦταν ἡ νεότερη ἀπὸ ὅλες τὶς ἐπιστῆμες¹. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἀμφιλεγόμενη, ἡ συγκεκριμένη διατύπωση δὲν ὑπέκουβε τὴ συνήθη αὐτάρεσκη προδιάθεση ἐνὸς εἰδικοῦ γιὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς του. Ἐδραζόταν στὸν ἴδιαίτερο τρόπο μὲ τὸν ὅποιο ἀντιλαμβανόταν τὴ φύση τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων². Πρόκειται γιὰ τὴ μεθοδολογία ποὺ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴν ἐπονομαζόμενη «αὐστριακὴ σχολὴ τῶν οἰκονομικῶν» (*österreichische Schule*).

Ἡ αὐστριακὴ σχολὴ δὲν ὑπακούει στὰ ἐπικρατοῦντα (mainstream) ἐπιστημολογικὰ παραδείγματα (paradigms), ὅπως αὐτὰ ἔχουν διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὴ σχολὴ τοῦ λογικοῦ θετικισμοῦ καὶ τοὺς ἐπιγόνους της³. Θεμελιώνει τὰ ἐπιχειρήματά της κάνοντας χρήση ἐνὸς ἐξηγητικοῦ προτύπου ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ βρεῖ ἐφαρμογὴ σὲ ἄλλες ἐπιστῆμες. Βέβαια, ἀνάλογα ἐγχειρήματα ἀφθονοῦν ἰδίως στὸ χῶρο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ὅπου ἀμοιβαία ἀποκλειόμενες μεταθεωρίες ἐπιβιώνουν γιὰ ἐκτεταμένα χρονικὰ διαστήματα χωρὶς αὐτὸν νὰ προκαλεῖ αἰσθηση⁴. Ἄλλωστε, στὴν ούσιᾳ τῆς ἡ αὐστριακὴ προσέγγιση δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν κλασικὸ καὶ εὐρέως ἀποδεκτὸ ὄρισμὸ τοῦ Lionel Robbins⁵, ὅσον ἀφορᾶ στὸ περιεχομένο τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστῆμης, ὅπως συμβαίνει μὲ ἄλλες «ἐναλλακτικὲς» σχολὲς οἰκονομικῆς σκέψης.

Ἡ ἴδιαίτεροτητά τῆς συνίσταται στὴν ἀξίωση γιὰ a priori ἀποδοχὴ τῶν εὐρημάτων τῆς. Αρχὴ ποὺ σύμφωνα μὲ τοὺς ὑποστηρικτές τῆς διασφαλίζει τὴν οἰκουμενικότητα τῶν οἰκονομικῶν νόμων, ἀφαιρώντας τους κάθε ἀξιολογικό, οὐσιοκρατικὸ ἢ τελεολογικὸ χαρακτηριστικό ποὺ συνήθως πλήττει τὴν κοινωνικὴ φιλολογία. Ἐξέλιξη ποὺ στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα, τὴν κοιτίδα τῆς σύγχρονης ἐπιστῆμης, δὲν εἶχε ἐπιτευχθεῖ⁶.

¹ Ludwig von Mises, *Human Action (A Treatise on Economics)* Scholar's Edition (Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 1998), σ. 1.

² Σχετικὰ μὲ τὰ ἴδιαίτερα γνωρίσματα τῆς σχολῆς βλ. Εἰσαγωγὴ.

³ B.L. John Earman (ἐπ.), *Eisagwagή στὴ φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης* (Πανεπιστημιακὲς Έκδόσεις Κρήτης, Β' Έκδοση, Ήράκλειο 1999), κυρίως Πρόλογος, Εἰσαγωγή, Κεφάλαιο Πρώτο.

⁴ B.L. ὥ.π. Κεφ. Ενδέκατο. Έπίσης Πέτρου Α. Γέμτου, *Μεθοδολογία τῶν Κοινωνικῶν Επιστημῶν* (Έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1987).

⁵ "Economics is the science which studies human behavior as a relationship between ends and scarce means that have alternative uses". Είναι ἐνδιαφέρον πώς ὁ Robbins διατύπωσε τὸν ἐν λόγῳ ὄρισμὸν ἦταν ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τῆς αὐστριακῆς σχολῆς. Ήταν μάλιστα ὁ καθηγητὴς, ὁ ὅποιος συνέστησε τὴν πρόσληψη τοῦ Friedrich von Hayek στὴ London School of Economics (1931). Γιὰ μιὰ σύντομη εἰσαγωγὴ στὸ ζήτημα τοῦ ὄρισμοῦ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστῆμης βλ. Melberg, Hans O. (1998), *Definitions of economics: A short and uncritical introduction* (www.geocities.com/hmelberg/papers/981123.htm).

⁶ Υπάρχει διχογνωμία ὅσον ἀφορᾶ στὴν ἐκταση τῆς ἐπιφρονῆς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων στὴν ίστορία τῆς οἰκονομικῆς σκέψης. Ο Murray Rothbard στὸ βιβλίο του *Economic Thought*

Μὲ αὐτὴ τὴ λογική, ἀναφωνεῖ ὁ Μίζες τὴ γέννηση τῆς πρώτης ἐπιστήμης τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.

Απὸ τὴν ἄλλη, ὁ μεθοδολογικὸς ἀπριορισμὸς συνεπάγεται τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς ἐμπειρικῆς παρατήρησης ὡς κριτήριο ἀξιολόγησης τῆς ὁρθότητας μιᾶς οἰκονομικῆς θεωρίας. Τὸ συγκεκριμένο χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τὸν ἔξοβελισμὸν τῆς αὐστριακῆς σχολῆς ἀπὸ τὴν τρέχουσα ἀκαδημαϊκὴ καὶ ἐφευνητικὴ πρακτικὴ, καθὼς αὐτὴ στηρίζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὴν οἰκονομετρικὴ ἀνάλυση καὶ τὴν ἀναγκαίᾳ γιὰ αὐτὸ τὸ σκοπὸ μαθηματικὴ μοντελοποίηση.

Ταυτόχρονα, ἡ μὴ διαψευσιμότητα τῶν ὑποδείξεων τῆς αὐστριακῆς σχολῆς ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα σὲ μειωμένη θεωρητικὴ εὐκαμψία, ποὺ εὔκολα ἐρμηνεύεται ἀπὸ τοὺς ἐπικριτές τῆς ὡς ἰδεολογικὸς δογματισμός. Γενικά, οἱ προτάσεις στὶς ὅποιες προβαίνουν οἱ «αὐστριακοὶ» οἰκονομολόγοι γιὰ θέματα πρακτικῆς πολιτικῆς ἀντιβαίνουν στὶς θέσεις τῶν περισσοτέρων πολιτικῶν φορέων καὶ ἐνδεχομένως καὶ στὸ μέσο λαϊκὸ αἴσθημα, ὅπως ἔχει διαμορφωθεῖ στὸ πνευματικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς μας.

Ἡ αὐστριακὴ σχολὴ ταυτίζεται μὲ τὴν πολιτικὴ τοῦ laissez-faire φιλελευθερισμοῦ, ὅπως διατυπωνόταν ἀπὸ τὴ σχολὴ τοῦ Manchester τὸ 19^ο αἰ. ἡ ἐνίστε μὲ τὴν πιὸ πρόσφατη παράδοση τοῦ ἀναρχοκαπιταλισμοῦ. Σὲ κάθε περίπτωση, ἀντιστρατεύεται τὴν ἔννοια τοῦ ἐκτεταμένου κρατικοῦ τομέα, ὁ ὅποιος ἀποτέλεσε τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ 20^ο αἰ. Τουλάχιστον μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '70, ὅπότε ξεκίνησε ἡ σταδιακὴ ἀντικατάσταση τοῦ κυρίαρχου «κεϋνσιανοῦ» μοντέλου σὲ Δυτ. Εὐρώπη καὶ Η.Π.Α. ἀπὸ τὸ «μονεταριστικὸ» τῆς σχολῆς τοῦ Σικάγου.

Παρὰ τὶς σημαντικὲς διαφορὲς μεταξὺ τῆς αὐστριακῆς σχολῆς καὶ τῆς σχολῆς τοῦ Σικάγου, ἡ τελευταία συνετέλεσε στὴν ἐπανάκαμψη τῆς πρώτης. Ὁ «πατέρας» καὶ σημαντικότερος ἐκπόδσωπος τοῦ Chicago School, πρόσφατα ἀποβιώσας Milton Friedman, θεωροῦσε τὸν αὐστριακὸ οἰκονομολόγο καὶ φιλόσοφο Φρήντριχ φὸν Χάγιεκ ὡς τὴ σημαντικότερη ἐπιφρονή στὴν ἴδεολογικὴ τὸν συγκρότηση⁷. Πράγματι, τὸ 1974 ἀπονέμεται

Before Adam Smith (*An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*) Τόμος 1 (Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2006), σ. 1, ὑποστηρίζει πὼς «τὰ πάντα ξεκίνησαν, ὅπως παντοῦ, μὲ τοὺς Ἑλληνες». Ο Κάρολ Πόππερ στὸ βιβλίο του Ἡ ἀνοιχτὴ κοινωνία καὶ οἱ ἔχθροι τῆς (Η γοητεία τοῦ Πλάτωνα) Τόμος 1 (Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2003) συμφωνεῖ μὲ ἐμᾶς ὅτι οἱ ἀπόψεις τουλάχιστον τῶν δύο σπουδαιοτέρων μετασωκρατικῶν φιλοσόφων Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη ἦταν τελεολογικές. Γιὰ περισσότερα σχετικὰ μὲ τὴν οἰκονομικὴ σκέψη στὴν Αρχαία Ἑλλάδα, βλ. Πέτρου Δούκα Οἰκονομικὲς Θεωρίες, Αρχὲς διοίκησης & Αρχαία Ἑλληνικὴ Σκέψη (Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2005).

⁷ Βλ. F.A. Hayek, *The Road to Serfdom* (The University of Chicago Press, 1994), Introduction to the Fiftieth Anniversary Edition by Milton Friedman σσ. ix – xii.

στὸν Χάγιεκ τὸ βραβεῖο Νόμπελ Οἰκονομίας⁸ καὶ ἡ αὐστριακὴ σχολὴ ἐμφανίζεται στὸ προσκήνιο.

Ο συγγραφέας τοῦ *The Constitution of Liberty*⁹ ἔλκει ἀναμφίβολα τὰ περισσότερα φῶτα τῆς δημοσιότητας καὶ ἀποκτᾶ τὴ μεγαλύτερη ἀπήχηση. Ίσως ἐξαιτίας καὶ τῆς ἀπόρριψης ἐκ μέρους του τῆς ἀκραίας ἀνεμπειρικῆς μεθοδολογίας¹⁰, ἀλλὰ βασικὰ λόγω τῆς ἐμβρίθειας καὶ πρωτοτυπίας τοῦ ἔργου του, ποὺ διαπραγματεύοταν ζητήματα μεγάλου κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος. Μεταξὺ αὐτῶν, τὴν θεωρία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο μελέτης τῆς παρούσας ἐργασίας.

Ἐξάλλου, ὁ Χάγιεκ ξεκίνησε οὐσιαστικὰ τὴν καριέρα του ὡς διευθυντὴς στὸ Αὐστριακὸ Ινστιτούτο γιὰ τὴν Ἐρευνα τῶν Οἰκονομικῶν κύκλων (*Österreichische Institut für Konjunkturforschung*), θέση ποὺ τοῦ ἀνέθεσε ὁ δάσκαλός του καὶ ἴδρυτὴς τοῦ Ινστιτούτου Λοῦντβιχ φὸν Μίζες. Πράγματι, ἡ θεωρία τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων ἀποτέλεσε ἐξ ἀρχῆς ἰδιαίτερο ἀντικείμενο μελέτης στοὺς κύκλους τῆς αὐστριακῆς σχολῆς. Οἱ δύο προαναφερθέντες κορυφαῖοι ἐκπρόσωποι τῆς στὸν 20^ο αἰῶνα, διαμόρφωσαν τὶς βασικὲς τους ἀντιλήψεις κατὰ τὴν περίοδο τοῦ μεσοπολέμου, ὅπότε ἡ ἐξήγηση τῶν οἰκονομικῶν ἀνισορροπιῶν συνιστοῦσε τὸ ύπ' ἀριθμὸν ἔνα πρόβλημα στὸ χῶρο τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ἐξ αἰτίας τοῦ Μεγάλου Κράχ.

Η αὐστριακὴ σχολὴ ποὺ ὡς τότε διακρινόταν μόνο σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τοὺς ἀπὸ καθέδρας σοσιαλιστὲς (*Kathedersozialisten*) στὸ γερμανόφωνο κόσμο (ἡ λεγόμενη μεθοδολογικὴ διαμάχη – *Methodenstreit*) ἔγινε διεθνῶς γνωστή, ὡς προτείνουσα μιὰ ἐναλλακτικὴ θεωρία σχετικὰ μὲ τὴν ἐξήγηση τῶν οἰκονομικῶν κύκλων. Ήδη στὰ 1936, ὁ Μίζες ἔνιαθε ἐξαιρετικὰ κολακευμένος γιὰ τὴ δημοσιότητα ποὺ εἶχαν προσλάβει οἱ αὐστριακοὶ οἰκονομολόγοι γιὰ τὴν ἐν λόγῳ συμβολή τους στὴν οἰκονομικὴ θεωρία¹¹.

⁸ Μετὰ δύο ἔτη (1976) τιμᾶται μὲ τὸ ἴδιο βραβεῖο καὶ ὁ Friedman. Τὸ παράδοξο εἶναι ὅτι στὸ αἰτιολογικὸ τῆς βράβευσης (Hayek: γιὰ τὴν πρωτοποριακὴ ἐργασία του στὴ θεωρία τοῦ χρήματος καὶ τὶς οἰκονομικὲς διακυμάνσεις (...)) Friedman: γιὰ τὰ ἐπιτεύγματά του (...) στὴ νομισματικὴ ίστορία καὶ θεωρία (...)) περιέχεται ἡ συμβολή τους στὴ νομισματικὴ θεωρία, ἀντικείμενο στὸ ὄποιο, σύμφωνα μὲ τὸν Χάγιεκ, ἐδράζετο ἡ βασικότερη διαφωνία τους.

⁹ Σὲ μιὰ συνεδρίαση τοῦ Συντηρητικοῦ Κόμματος τῆς Μεγ. Βρετανίας, ἡ Μάργκαρετ Θάτσερ, χαρακτήρισε τὸ συγκεκριμένο βιβλίο ὡς τὸ εὐαγγέλιο τῆς πολιτικῆς τῆς.

¹⁰ Ο Χάγιεκ διαμορφώνει μιὰ πολύπλοκη γνωσιοθεωρητικὴ κατασκευὴ κυρίως στὸ ἔργο του *The Sensory Order* (The University of Chicago Press, 1952), τὴν ὅποια ἐφαρμόζει στὴν ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Βλ. μεταξὺ ἄλλων F.A. Hayek *The fatal conceit* (The University of Chicago Press, 1988).

¹¹ Βλ. Ludwig von Mises, *La Theorie dite Autrichienne de Cycle Économique* (Société Belges d'Etudes et d'Expansion, 1936), σ. 459.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν προσέγγιση τοῦ J.M. Keynes, τῶν μαρξιστῶν, νεορικαρντιανῶν, ἀλλὰ καὶ μετέπειτα μονεταριστῶν οἰκονομολόγων, οἱ αὐστριακοὶ θεωροῦσαν πώς ἡ κατάρρευση τῶν τιμῶν τοῦ χρηματιστηρίου καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα γενικὴ ὑφεση ποὺ ἔπληξε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ τότε ἀνεπτυγμένου κόσμου, δὲν ὄφειλόταν σὲ κάποια ἀτέλεια τῆς ἀγορᾶς, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἀνέκυψε ἐνεκα τῆς παρεμπόδισης τῆς λειτουργίας τῆς. Σὲ μιὰ ἐποχὴ δποὺ ἡ κρατικὴ παρέμβαση στὴν οἰκονομία ἦταν σαφῶς μικρότερη ἀπὸ ὅτι εἶναι σήμερα, αὐτὸ φαντάζει παράδοξο. Όστόσο, τὸ ἐπιχείρημα τῶν αὐστριακῶν οἰκονομολόγων ἐπικεντρώνοταν στὴ νόθευση τῆς χρηματαγορᾶς ἀπὸ τὶς ἐκδοτικὲς τράπεζες, οἱ ὅποιες εἶχαν ίδρυθεῖ μετὰ τὸ πέρας τοῦ Α Παγκοσμίου Πολέμου καὶ λειτουργοῦσαν ἐκτὸς τῶν προπολεμικῶν πλαισίων.

Ἡ συλλογιστικὴ τῶν πρωτοπόρων αὐστριακῶν θεωρητικῶν τῶν οἰκονομικῶν κύκλων παρὰ τὶς ἐπιμέρους καινοτομίες τῆς δὲν προηλθε ἐκ τῶν ἐνόντων. Στηριζόταν σὲ μιὰ παλιὰ παράδοση, τὴν ὅποια ἀνέπτυξαν προσθέτοντας νέες ἔννοιες, οἱ ὅποιες θὰ ἔξεταστοῦν λεπτομερῶς στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐργασίας. Ταυτόχρονα, θὰ ἐπιζητηθεῖ μία δειγματοληπτικὴ σύγκριση μὲ ἀνταγωνιστικὲς θεωρίες, ἡ ὅποια θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν ίδιαίτερη φυσιογνωμία τῆς.

Οἱ συνέπειες, ὥστόσο, μιᾶς ἔστω καὶ μερικῶς πρωτότυπης προσέγγισης ἐνδέχεται νὰ πυροδοτοῦν μιὰ ἀλυσίδα συνεπειῶν σὲ διάφορους τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς θεσμικῆς συγκρότησης μιᾶς κοινωνίας. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀναφύονται ἐνδιαφέροντα ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἐνδεδειγμένη λειτουργία τοῦ νομισματικοῦ συστήματος. Ζητήματα ποὺ ἀποκτοῦν μείζονα βαρύτητα στὴ σημερινὴ ἐποχὴ τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ τῆς περιφερειακῆς ὀλοκλήρωσης. Μιὰ ἔστω ἀποσπασματικὴ πραγμάτευση τῶν παραπάνω θὰ ἐπιχειρηθεῖ στὸ δεύτερο μέρος τῆς παρούσης.

Ἡ θεωρία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων παραμένει σήμερα ίδιαίτερα ἐπίκαιοῃ. Ἡ βράβευση τῶν οἰκονομολόγων Finn Kydland καὶ Edward Prescott μὲ τὸ βραβείο Νόμπελ (2004) γιὰ τὴ συμβολή τους στὸν προσδιορισμὸ τῶν «.... δυναμικῶν παραγόντων πίσω ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς κύκλους» εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ ζέοντος θεωρητικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ θέμα. Ἡ πρόσφατη (2000) δραματικὴ πτώση τοῦ χρηματιστηρίου τῆς Νέας Υόρκης, ἀλλὰ καὶ ἡ ταχύρρυθμη ἀνάπτυξη τῶν οἰκονομιῶν τῆς Ασίας μὲ τὴ χρήση φθηνοῦ πιστωτικοῦ χρήματος δημιουργεῖ ἀνησυχία, ἀλλὰ καὶ ἐντονο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ εὐρύτερο κοινὸ γιὰ τὶς οἰκονομικὲς διακυμάνσεις.

Τὴν ἴδια στιγμὴ, ἡ νομισματικὴ ἐνοποίηση τῆς Εὐρώπης προξενεῖ προβληματισμὸ γιὰ τοὺς θεσμοὺς ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν οἰκονομικὴ εὐημερία. Ἡ διάλυση πολλῶν ἀνάλογων φιλόδοξων σχεδίων στὸ παρελθόν ἐξ αἰτίας τοῦ μὴ συντονισμοῦ τῶν οἰκονομικῶν κύκλων στὶς

διάφορες συμμετέχουσες χῶρες είναι έπαρκης λόγος γιὰ νὰ μὴν ύπάρχει έφησυχασμός.

Η αύστριακή θεωρία προσφέρει ἔνα ἐξηγητικὸ πλαίσιο ποὺ μπορεῖ νὰ φανεῖ χρήσιμο γιὰ τὴ διαλεύκανση αὐτῶν τῶν ζητημάτων. Σήμερα ποὺ τείνει νὰ ἀποκτήσει εὐρύτερη ἀναγνωρισμότητα διεθνῶς, κρίνεται ὡφέλιμο νὰ παρουσιαστοῦν τὰ βασικότερά τῆς στοιχεία στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ὅπου είναι σχεδὸν ἄγνωστη.

Κλασικὰ ἔργα σχετικὰ μὲ τὸ θέμα ὅπως τὰ (ἀν περιοριστοῦμε μόνο στὰ ἀγγλόφωνα ἢ μεταφρασμένα στὴν ἀγγλική): L. Mises, *The Theory of Money and Credit*, L. Mises, *Monetary Stabilization and Cyclical Policy*, F. A. Hayek, *Monetary Theory and the Trade Cycle*, F. A. Hayek, *Prices and Production*, Richard von Strigl, *Capital and Production*, Murray Rothbard, *America's Great Depression*, Jesus Huerta de Soto, *Money, Bank Credit, and Economic Cycles* είναι δυσεύρετα στὴ χώρα μας καὶ προφανῶς ἀμετάφραστα στὰ ἑλληνικά.

Ἐργα οἰκονομολόγων τῆς αύστριακῆς σχολῆς ποὺ ἔχουν μεταφραστεῖ στὰ ἑλληνικά (τουλάχιστον δσα ἔχουν ύποπεσει στὴν ἀντίληψή μου) είναι τὰ ἔξης: Μίζες, *Γραφειοκρατία* (στὸ πρωτότυπο *Bureaucracy*) (Ἐκδ. Εὐρωεκδοτική, Ἀθήνα 1988), Μίζες, *Η οἰκονομικὴ τῆς ἐλευθερίας* (*Economic Policy : thoughts for Today and Tomorrow*) (Ἐκδ. Εὐρωεκδοτική, Ἀθήνα 1984), Χάγιεκ, *Ο δρόμος πρὸς τὴ δουλεία* (*The road to serfdom*) (Ἐκδ. ΚΠΕΕ, Ἀθήνα 1985), Ρόθμπαρντ, *Tὶ ἔκανε ἡ κυβέρνηση στὰ χρήματά μας; (What has government done to our money?)* (Ἐκδ. Ἐλάτη, Ἀθήνα 2005).

Μὲ ἔξαίρεση τὸ τελευταῖο, τὰ παραπάνω βιβλία ἔχουν κυρίως κοινωνικοπολιτικὸ περιεχόμενο, ἐγγίζοντας μόνο ἀκροθιγῶς οἰκονομικὲς ἔννοιες ποὺ μποροῦν νὰ φανοῦν χρήσιμες στὸ θέμα μας. Έλπίζουμε ἡ παροῦσα ἔργασία νὰ συμβάλει κατ' ἐλάχιστον στὴ μεταβολὴ τῆς σημερινῆς ἀπογοητευτικῆς, ἀπὸ ἐκδοτικῆς ἀποψης, ἐνασχόλησης μὲ τὴν αύστριακή θεωρία στὴν Ἑλλάδα.

Εισαγωγή

Προτού έξετάσουμε τὸ εἰδικὸ ζῆτημα τῆς κατανόησης τῆς συμπεριφορᾶς τῶν οἰκονομικῶν κύκλων, κρίνεται σκόπιμη μιὰ συνοπτικὴ παρουσίαση τῆς ιστορίας καὶ τοῦ θεωρητικοῦ ύποβάθρου τῆς αὐστριακῆς σχολῆς. Μιὰ τέτοια ἐπισκόπηση θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ κατανοήσουμε τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενο τῶν ἐννοιῶν τῶν ὅποιων κάνουν χρήση οἱ θεωρητικοὶ τῆς σχολῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ γενικότερου τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι μὲ βάση τὸν ὅποιο προέβαιναν σὲ συγκεκριμένες συστάσεις πολιτικῆς. Αὐτὸ θὰ μᾶς φανεῖ ἴδιαίτερα χρήσιμο κατὰ τὴ διαπραγμάτευση ἀφ' ἐνὸς ὄσων τεχνικῶν ζητημάτων μᾶς ἀπασχολήσουν στὴ συνέχεια, ἀφ' ἐτέρου συγκεκριμένων προτάσεων θεσμικῆς μεταβολῆς ποὺ τυχόν προκύψουν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς ἀνάλυσης.

Ίδρυτης τῆς αὐστριακῆς σχολῆς τῶν οἰκονομικῶν θεωρεῖται ὁ Carl Menger (1840-1921). Εὐρύτερα γνωστὸς στοὺς ἀσχολούμενους μὲ τὴν ιστορία τῆς οἰκονομικῆς σκέψης γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ὁριακῆς ἀνάλυσης στὸ χρόνιο πρόβλημα τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἀξίας¹², ὁ Μένγκερ προέβη σὲ οηξικέλευθες ἀναλύσεις ποὺ ἐπηρέασαν πολλοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης καὶ πλῆθος οἰκονομολόγων, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ πλαισίου μέσα στὸ ὅποιο διαμορφώθηκε ἡ σχολὴ σκέψης ποὺ μετέπειτα ὀνομάστηκε «αὐστριακή»¹³. Η ἐπιρροὴ τῶν θέσεων τοῦ Μένγκερ μετὰ τὴν ἔκδοση τῶν Αρχῶν τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre) ὑπῆρξε ἐντονότατη, σὲ βαθμὸ ποὺ θὰ μποροῦσε, χωρὶς δόση ὑπερβολῆς, νὰ ἀποκληθεῖ «πατέρας» τῆς νεοκλασικῆς -καὶ ὅχι μόνο τῆς αὐστριακῆς- σχολῆς.

Ἐπηρέασμένος ἀπὸ τὸν φιλόσοφο Franz Brentano¹⁴, συνάδελφό του καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης, ὁ Μένγκερ ἥρθε σὲ ὀξεῖα ἀντίθεση μὲ τῶν θωμικῶν καταβολῶν ἐμπειρισμὸ¹⁵ ποὺ κυριαρχοῦσε στὴν ἀντίληψη τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημόνων, καὶ δὴ τῶν οἰκονομολόγων. Ἡ

¹² Σχεδὸν ταυτόχρονα (1871), ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν βρετανὸ William Stanley Jevons (1835-1882).

¹³ Ή προσωνυμία δὲν ἀνάγεται στὸν ἴδιο τὸ Μένγκερ ἡ κάποιον μαθητὴ του, ἀλλὰ στοὺς ἀντιπάλους τῶν μενγκεριανῶν ἰδεῶν, οἰκονομολόγους τῆς γερμανικῆς ιστορικῆς σχολῆς τῆς ἐθνικῆς -πολιτικῆς- οἰκονομίας (Historische Schule der Nationalökonomie), οἱ ὅποιοι ἀπέδιδαν ἀπαξιωτικὸ νόημα στὸν ὅρο αὐστριακός, ὡς δηλωτικὸ ἐπαρχιώτικης παρέκκλισης μέσα στὰ πλαίσια τοῦ μεγάλου γερμανικοῦ ἔθνους. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι πολλὰ μέλη τῆς ιστορικῆς σχολῆς ἔγιναν μετέπειτα ἀπολογητὲς τοῦ Γ' Ράιχ.

¹⁴ Bl. Barry Smith, *Austrian Philosophy: The legacy of Franz Brentano*, (Open Court, 1994).

¹⁵ Ο Θωμᾶς Ακινάτης, στὸ μνημειῶδες ἔργο του *Summa Theologica*, ἀμφισβήτει τὴ θέση τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ὅτι ἡ γνῶση ὑφίσταται μόνο κατὰ χάριν Θεοῦ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν ἀντικειμενικὲς ἴδιότητες ποὺ μποροῦν νὰ γνωσθοῦν ἀμεσα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ἡ τανάσταση τῆς «φυσικῆς τιμῆς». Αντίθετα, ὁ Berkeley, ὅπως ἀργότερα μὲ διαφορετικὴ ἔμφαση ὁ Brentano, ὑποστήριξαν θέσεις περὶ τῆς πλήρους κυριαρχίας τῆς νόημος ἐπὶ τῶν φαινομένων.

έπιστροφή στὸν πλατωνισμὸ τοῦ ἐπισκόπου Berkeley καὶ ἡ ἔμφαση στὴ σχολαστικὴ ἔννοια τῆς προθετικότητας (Intentionalität) ὡς μεθόδου γιὰ τὴ γνώση τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸ διαμόρφωσαν τὶς φιλοσοφικὲς βάσεις γιὰ τὴν ὑποκειμενικὴ θεωρία τῆς ἀξίας τοῦ Μένγκερ.

Πράγματι, ἀπαιτεῖτο μιὰ γνωσιολογικὴ ρήξη γιὰ νὰ καταρριφθοῦν συστηματικὰ οἱ ἀντιλήψεις τῶν κλασικῶν οἰκονομολόγων Σμίθ, Ρικάρντο ἢ Μάρξ, οἱ ὅποιες ἔδιναν μικρότερη ἢ μεγαλύτερη βαρύτητα σὲ ἔννοιες τὸ περιεχόμενο τῶν ὅποιων ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπαχθεῖ σὲ διύποκειμενικὴ ἐξακρίβωση¹⁶. Η κλασικὴ προσέγγιση σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ νοηθεῖ ἀπὸ τοὺς αὐστριακούς παρὰ ὡς ἐσενσιαλιστική¹⁷. Καθόλου παράδοξο, ὡς ἐκ τούτου, τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνῷ οἱ κλασικοὶ θεωροῦσαν καθοριστικὸ τὸν τομέα τῆς παραγωγῆς (προσφορᾶς) ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸ τῶν μεταβλητῶν ίσορροπίας, ὁ Μένγκερ ἀντιμετώπιζε ὡς καθοριστικὸ αὐτὸν ποὺ συνήθως ἀποκαλοῦμε τομέα τῆς ζήτησης.

Στὴν πραγματικότητα, ὁ αὐστριακὸς θεωρητικὸς δὲ διέκρινε μεταξὺ τῶν δύο, καθὼς τὸ σύστημα τοῦ ἐπικεντρωνόταν στὸ ζήτημα τῆς ἀνταλλαγῆς, στοιχεῖο ποὺ ἀντιλαμβανόταν ὡς διασταύρωση προθέσεων. Παραγωγοὶ καὶ καταναλωτὲς προσέρχονταν σὲ ἀμοιβαίως ἐπωφελεῖς συναλλαγές, χωρὶς νὰ ὑπεισέρχεται ζήτημα διαφοροποίησης διαπραγματευτικῆς δύναμης μεταξὺ τῶν δύο καὶ ἐπιβολῆς τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Η ἔμφαση, ἄλλωστε, στὶς ἀτομικὲς ἀντιλήψεις ὡς προσδιοριστικὲς τῶν οἰκονομικῶν μεταβλητῶν ἀπέκλειε ἐκ προοιμίου τὴ δυνατότητα πρόβλεψης συλλογικῶν συμπεριφορῶν, ποὺ ἀποτελοῦν τὴ βάση τῶν μακροοικονομικῶν μοντέλων.

Πράγματι, ἡ πρώτη ρήξη μεταξὺ αὐστριακῶν καὶ νεοκλασικῶν οἰκονομολόγων μπορεῖ νὰ ἴχνηλατηθεῖ στὴ διακριτὴ πρόσληψη ποὺ εἶχε ἡ κάθε σχολὴ σχετικὰ μὲ τὸ σύστημα γενικῆς ίσορροπίας τοῦ Léon Walras. Οἱ αὐστριακοὶ ἀντιλαμβάνονται τὴν ἔννοια τῆς ίσορροπίας ὡς ἀπλῶς ἐνα χρήσιμο λογικὸ ἐργαλεῖο, κατάλληλο μονάχα γιὰ τὴν ὑποβοήθηση τῆς θεωρητικῆς ἔρευνας. Δὲν τῆς ἀποδίδουν καμία πραγματολογικὴ βάση, οὔτε ἀποδέχονται ὅποιαδήποτε ἀπόπειρα χρησιμοποίησή της γιὰ τὴν ἀνάλυση τῶν ιστορικῶν οἰκονομικῶν συμβάντων.

Ἀντίθετα, φέρουν στὸ προσκήνιο τὸ δυναμικὸ στοιχεῖο τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, ποὺ προσωποποιεῖται στὸν παραγωγικὸ συντελεστὴ ἐπιχειρηματικότητα. Η ἀνάληψη ρίσκου σὲ συνθῆκες ἀβεβαιότητας, οἱ συνεχεῖς καινοτομίες ποὺ μεταβάλλουν διαρκῶς τὰ

¹⁶ Οἱ σημαντικὲς διαφορὲς στὶς φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις τῶν κλασικῶν οἰκονομολόγων πιστεύουμε πῶς δὲν ἀλλοιώνουν τὸ βασικὸ μας συμπέρασμα.

¹⁷ Υπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἀντιλαμβανόταν τὰ πράγματα, ὡς ἔχοντα ἀξία καθ' ἔαυτά (an sich), ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ὑποκειμενικὲς -καὶ εὐμετάβλητες- θελήσεις τῶν δρῶντων ἀτόμων.

θεωρητικά σημεῖα ίσορροπίας μέσα από μιὰ διαδικασία ἀνακάλυψης¹⁸ ἀποκτοῦν κυρίαρχο ρόλο στὴν ἀνάλυση τῆς αὐστριακῆς σχολῆς.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ δτὶ ή αὐστριακὴ σχολὴ εἶχε τὶς ἴδιες φιλοσοφικὲς καταβολὲς μὲ τὴ χουσερλιανὴ φαινομενολογία καὶ τὸ χαῖντεγκεριανὸ ὑπαρξισμό. Ή ἔννοια τῆς στατικῆς λογικῆς ἀνάλυσης μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει μονάχα στὰ γνωστὰ ἀδιέξοδα ποὺ ὑπέδειξε ἡδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ή ἐλεατικὴ σχολὴ.

Ήταν ἀπόλυτα ἀναμενόμενη, συνεπῶς, ή ὅρξη τῆς δεύτερης γενιᾶς τῶν αὐστριακῶν μὲ τὸν Κύκλο τῆς Βιέννης (Wiener Kreis) κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δεκαετίας τοῦ '20. Η ὁμάδα τῶν λογικῶν θετικιστῶν ποὺ τὸν ἀποτελοῦσε, ἔφτασε τελικὰ¹⁹ νὰ ὑποστηρίζει μιὰ ἀκραία ἀναγωγιστικὴ θεωρία, ποὺ φιλοδοξοῦσε νὰ ἐνοποιήσει φυσικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ὑπὸ τῆς σκέπης ὁρισμένων στοιχειωδῶν ἐμπειρικῶν προτάσεων. Οἱ Λοῦντβιχ φὸν Μίζες (1881-1973) καὶ Φρήντριχ φὸν Χάγιεκ (1899-1992), κυριότεροι αὐστριακοὶ οἰκονομολόγοι τῆς ἐποχῆς, ἀντιστάθηκαν στὸ θετικιστικὸ κλίμα ποὺ κυριαρχοῦσε στὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου.

Ο Μίζες, μαθητὴς τοῦ Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914), συγκαιρινοῦ τοῦ Μένγκερ, ἀσχολήθηκε ἀρχικὰ μὲ ἀμιγῶς τεχνικὰ ζητήματα ὅπως ή θεωρία τοῦ χρήματος²⁰ ἀναπτύσσοντας τὶς ἴδεες του δασκάλου του. Ωστόσο, σύντομα ἀρχισε ἡ ἐνασχόλησή του μὲ ζητήματα ποὺ ἄπτονταν τῆς πολιτικῆς, εἴτε αὐτὰ ἀφοροῦσαν στὸν Α' Παγκόσμιο πόλεμο²¹ στὸν ὅποιο συμμετεῖχε, εἴτε στὴν ἐπανάσταση τῶν μπολσεβίκων στὴ Ρωσία καὶ τὸ νέο σοσιαλιστικὸ σύστημα ποὺ ἐπιχειρήθηκε νὰ οἰκοδομηθεῖ ἐκεῖ²².

¹⁸ Βλ. Israel Kirzner, *Discovery and the Capitalist Process* (University of Chicago Press, 1985).

¹⁹ Αρχικὰ ὁ Κύκλος τῆς Βιέννης ἀποτελεῖτο ἀπὸ μέλη τῆς φιλοσοφικῆς Ἐταιρείας Ἐρνστ Μάχ (Verein Ernst Mach) καὶ εἶχε ὡς σκοπὸ τὴ διάδοση καὶ ἐπέκταση τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἴδεῶν τοῦ μεγάλου αὐστριακοῦ ἐπιστήμονα καὶ φιλοσόφου. Αργότερα, ἀνέπτυξε ἴδιαίτερη δικῇ της φυσιογνωμία, μικρῷ σχέση ἔχουσα μὲ τὶς ἐρευνες καὶ τὰ πορίσματα τοῦ Μάχ. Στὴν πραγματικότητα, ὁ αὐστριακὸς οἰκονομολόγος Χάγιεκ εἶναι ἵσως αὐτὸς ποὺ ἀνέπτυξε περισσότερο τὶς μαχικὲς ἴδεες, χωρὶς νὰ ἀνήκει στὸν Κύκλο.

²⁰ Βλ. ἐνδεικτικὰ Ludwig von Mises, *The Theory of Money and Credit*, (New Haven: Yale University Press, 1953), *Neuere Schriften über Geld- und Bankwesen* (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1908) τεῦχος 17, σσ. 660-674, *Zur Klassifikation der Geldtheorie* (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1917-18), τεῦχος 44, σσ. 198-213.

²¹ Βλ. Ludwig von Mises, *Nation, State, and Economy*, (New York University Press, 1983). Τὸ συγκεκριμένο βιβλίο ἔξεδόθη ἀρχικὰ τὸ 1919 στὰ γερμανικὰ μὲ τὸν τίτλο *Nation, Staat und Wirtschaft: Beiträge zur Politik und Geschichte der Zeit* (Εθνος, Κράτος καὶ Οἰκονομία: Συνεισφορές στὴν πολιτικὴ καὶ τὴν ιστορία τῆς ἐποχῆς) καὶ εἶχε παρόμοιο περιεχόμενο μὲ τὸ *The Economic Consequences of War* τοῦ Keynes ποὺ κυκλοφόρησε σχεδὸν ταυτόχρονα.

²² Βλ. Ludwig von Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* (Yale University Press, 1951), *Die Wirtschaftsrechnung im Sozialistischen Gemeinwesen* (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1920) τεῦχος 47, σσ. 86-121.

Τότε άναπτύσσονται δύο σημαντικές πνευματικές διαμάχες που θὰ ἀπασχολήσουν τὸν Μίζες καὶ ὀλόκληρη τὴν αὐστριακὴ σχολὴ γιὰ δεκαετίες : τὸ «πρόβλημα ύπολογισμοῦ» (calculation problem) σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τοὺς σοσιαλιστὲς καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ ἀπέναντι στοὺς ὄπαδοὺς τοῦ Keynes.

Ο Μίζες ἀντλώντας ἀπὸ τὴν μενγκεριανὴ θεωρία τοῦ «καταλογισμοῦ» τῆς ἀξίας²³, τὴν ὁποίᾳ ἀνέπτυξε μὲ μεγαλύτερῃ ἀκρίβειᾳ ὁ Φρῆντριχ φὸν Βīζερ (1851-1926)²⁴, ὀδηγεῖται στὸ συμπέρασμα ὅτι σὲ μιὰ οἰκονομίᾳ ὅπου δὲν ὑφίστανται οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴ λειτουργία μιᾶς ἐλεύθερης ἀγορᾶς προιόντων, ἀλλὰ καὶ παραγωγικῶν συντελεστῶν²⁵ δὲν μποροῦν νὰ διαμορφωθοῦν τιμὲς που νὰ ἀντικατοπτρίζουν τὴ σπανιότητα (καὶ χρησιμότητα) τῶν ἀγαθῶν, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ οἰκονομίᾳ νὰ ἔχει χαμηλὴ παραγωγικότητα καὶ νὰ ὑποφέρει ἀπὸ χρόνια δυσλειτουργία καὶ ἔλλειψη συντονισμοῦ²⁶ τῶν οἰκονομικῶν ὑποκειμένων.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς σημασίας τῶν τιμῶν ὡς πληροφοριακοὶ δεῖκτες ποὺ συντελοῦν στὴν ὁμαλὴ διακίνηση τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν, ἀναλώνεται μεγάλο μέρος τῆς βιβλιογραφίας τοῦ Χάγιεκ²⁷. Στὸ τρίτομο magnum opus του Νόμος, *Noμοθεσία καὶ Έλευθερία*²⁸ ἀφιερώνει μεγάλο μέρος τοῦ α' τόμου, μὲ ὑπότιτλο *Κανόνες καὶ Τάξη* (Rules and Order), στὴν προσπάθεια κατάρρψης τῆς καρτεσιανῆς κονστρουκτιβιστικῆς (δικός του δρος) κοσμοθεωρίας γιὰ τὴ δυνατότητα ἀπεριόριστης κατανόησης καὶ ἐλέγχου τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν ἀνθρωπο. Αναγνωρίζοντας τὸ πεπερασμένο τῆς οριστικῆς ἀντίληψης²⁹, ὁ Χάγιεκ οὐσιαστικὰ τίθεται ἐναντίον κάθε συγκεντρωτικοῦ σχεδίου ἀναμόρφωσης τῆς οἰκονομίας ἢ τῆς κοινωνίας ἐν γένει, ἥτοι τάσσεται ὑπὲρ τοῦ δραστικοῦ περιορισμοῦ τῶν κρατικῶν παρεμβάσεων³⁰.

²³ Βλ. Ρηγίνου Θεοχάρη, *Ιστορία τῆς Οἰκονομικῆς Ανάλυσης*, (Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1980) Τόμος Β', σσ. 181-83.

²⁴ Στὸ ἔργο του *Der natürliche Wert*. Βλ. Erich Streissler, *Friedrich von Wiesers wissenschaftliche Grundperspektive* στὸ Herbert Hax (ἐπιμ.) *Vademecum zu einem Klassiker der österreichischen Schule* (Verlag Wirtschaft und Finanzen, Ντύσελντοφ 1999).

²⁵ Ἡ κύρια διαφωνία του μὲ τοὺς λεγόμενους market socialists Abba Lerner, Oskar Lange καπ. ἀφοροῦσε στὴν ὑπαρξη ἐλεύθερης ἀγορᾶς κεφαλαίου.

²⁶ Χαρακτηριστικός εἶναι ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Μίζες : *Planned Chaos*, (Irvington, Νέα Υόρκη 1947).

²⁷ βλ. ἐνδεικτικὰ F.A. Hayek, *Prices and Production* (Augustus M. Kelley Publishers, Νέα Υόρκη 1967). *Economics and Knowledge* (*Economica*, 1937) Τόμος 4, σσ. 33-54, *The use of knowledge in society* (*The American Economic Review*, Σεπτέμβριος 1945), σσ. 519-30.

²⁸ F.A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, (The University of Chicago Press, 1973-79).

²⁹ Βλ. Douglass North, *Understanding the Process of Economic Change*, (Princeton University Press, 2005), στοραδικὰ ἀλλὰ κυρίως σσ. 32-33, ὅπου ὁ νομπελίστας οἰκονομικὸς ιστορικὸς ἀναγνωρίζει τὴν πρωτοτυπία καὶ σημασία τῆς σχετικῆς ἀνάλυσης τοῦ Χάγιεκ.

³⁰ Εξαιτίας αὐτῶν τῶν θέσεών του συχνὰ κατατάσσεται πολιτικὰ ὡς νεοσυντηρητικός. Βλ. Παναγιώτη Κορλίδη, *Η ἀναζητηση τῆς οἰκονομικῆς τάξης*, (Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2003), σσ. 117-27. Ο ίδιος δὲ θεωροῦσε τὸν ἔαυτό του συντηρητικό. Βλ. τὸ ἀρθρο *Why I am not a*

Στήν κριτική του έπι τοῦ παρεμβατικοῦ κράτους καὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Keynes³¹, βρίσκει συμπαραστάτη τὸν Μίζες. Μὲ ἀλλεπάλληλα ἀρθρα καὶ βιβλία του³², κατηγορεῖ τὸν βρετανὸν οἰκονομολόγο ώς τσαρλατάνο³³ καὶ ἀναβιωτὴ ἀπὸ μακροῦ διαψευθεισῶν θεωριῶν. Ἐπιχειρεῖ, ὡστόσο, νὰ ἀπαντήσει σὲ ὅλους τοὺς ἀντιπάλους του μὲ τὸ μνημειῶδες ἔργο του Ανθρώπινη Δράση³⁴. Τὸ συγκεκριμένο, ἔκτασης περίπου χιλίων σελίδων, βιβλίο ἀποτελεῖ ἔως σήμερα τὴ «Βίβλο» τῶν ὄπαδῶν τῆς αὐτοτριακῆς σχολῆς, καθὼς ἐκεῖ βρίσκονται συγκεντρωμένες οἱ ἰδέες ποὺ ἀνέπτυξε ὁ Μίζες στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του.

Στήν Ανθρώπινη Δράση ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ εὐκρινῶς καὶ μὲ μεγάλη διεξοδικότητα ἡ μιζεσιανὴ ἐπιστημολογία³⁵. Μὲ ἐπίκεντρο τὴν ἔννοια τῆς πρᾶξεολογίας³⁶, δημιουργεῖ ἔνα λογικὸ οἰκοδόμημα, ὅπου ὅλες οἱ προτάσεις παράγονται διὰ ἀπαγωγικῶν συλλογισμῶν ἀπὸ ἔναν μικρὸ ἀριθμὸ προκειμένων, ποὺ γίνονται δεκτὲς ἐκ τῶν προτέρων ώς ἀπόλυτα εὐλογοφανεῖς. Οἱ τελευταῖς εἶναι τῆς μορφῆς τῶν συνθετικῶν a priori

conservative στὸ F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, (The University of Chicago Press, 1960), σσ. 397-411. Ἐκεῖ αὐτοχαρακτηρίζεται παλαιὸς Οὐίγος (Old Whig), δηλαδὴ ὄπαδὸς τοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων τῆς Βρετανίας ἐπὶ ἐποχῆς Edmund Burke. Παραδόξως, βέβαια, ὁ Burke θεωρεῖται συντρηητικὸς ἀπὸ τοὺς περισσότερους μελετητές. Γιὰ τὴν πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Burke βλ. τὸ κλασικὸ βιβλίο τοῦ Russell Kirk *The Conservative Mind (From Burke to Eliot)*, (Regnery Publishing, Οὐάσιγκτων 1986), σσ. 12-70.

³¹ F.A. Hayek, *Reflection on the Pure Theory of Money of Mr. Keynes* (Economica, Αὔγουστος 1931), σσ. 270-95. Ο Keynes, ἀπὸ τὴν μεριά του, εἶχε δηκτικὰ παρατηρήσει ὅτι ἡ θεωρία τοῦ κεφαλαίου τοῦ Χάγιεκ ἀποτελεῖ τρικυμία ἐν κρανίῳ ἐνὸς ἐκνευριστικὰ ἐπίμονου ἐπιστήμονα τῆς λογικῆς (logician).

³² Βλ. ἐνδεικτικὰ Ludwig von Mises, *Interventionism : An Economic Analysis* (Foundation for Economic Education, Νέα Υόρκη 1998), *Kritik des Interventionismus: Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik und Wirtschaftsideologie der Gegenwart* (Gustav Fischer, Ιενα 1929), *Economic Freedom and Interventionism* (Free Market Books, Νέα Υόρκη 1990), *Les illusions du Protectionnisme et de l'Autarchie* (Librairie de Médicis, Παρίσι 1938), *Das Ende des Laissez-Faire. Ideen zur Verbindung von Privat- und Gemeinwirtschaft* (Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, 1927), τεῦχος 82, σσ. 190-91.

³³ Βλ. χαρακτηριστικὰ τὸν τίτλο τοῦ Μίζες : *Stones into Bread, the Keynesian Miracle* στὸ *Planning for Freedom* (Libertarian Press, 1980), σσ. 50-63.

³⁴ Βλ. ὑποσημείωση ὑπ’ ἄρ. 1. Κυκλοφόρησε ἀρχικὰ τὸ 1940 στὰ γερμανικὰ ὑπὸ τὸν τίτλο *Nationalökonomie : Theorie des Handelns und Wirtschaftens* (Ἐθνικὴ οἰκονομία : Εθεωρία τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας). Σχετικὰ μὲ τὶς μῆ ἀμελητέες διαφορές μεταξὺ τῆς ἀγγλόφωνης καὶ τῆς πρωτότυπης ἐκδοσῆς βλ. *Human Action, Introduction to the Scholar's Edition*.

³⁵ Άλλα βιβλία τοῦ μὲ ἐπιστημολογικὸ περιεχόμενο εἶναι τὰ *Epistemological Problems of Economics* (New York University Press, 1976) καὶ *The Ultimate Foundation of Economic Science* (Sheed Andrews and McMeel, Κάνσας 1978).

³⁶ Ὁρος ποὺ εισήχθη στὴ φιλοσοφικὴ ἴδιόλεκτο ἀπὸ τὸν Alfred Espinas στὸ ἀρθρὸ του *Les Origines de la technologie* (Revue Philosophique, Παρίσι 1890) τεῦχος 30, σσ. 114-15.

προτάσεων (*synthetisches Urteil a priori*) ὅπως ὁρίζονται ἀπὸ τὸν Immanuel Kant στὴν *Κριτικὴ τοῦ Καθαροῦ Λόγου* (*Kritik der reinen Vernunft*).³⁷

Ἡ βασικὴ ἔννοια, ἐπὶ τῆς ὁποίας θεμελιώνεται ἡ πραξεολογία εἶναι, ὅπως στὸ Μένγκερ, ἡ ἀνθρώπινη πρόθεση. Αὐτὴ ὁδηγεῖ στὴ δράση, ἡ ὁποία ἀναγκαία ἐμπεριέχει μιὰ ἐπιλογή. Ἡ ἀνάλυση τῶν κανόνων στοὺς ὁποίους ὑπόκεινται οἱ ἀνθρώπινες ἐπιλογὲς εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Ως στόχο κάθε ἐπιλογῆς ὁ Μίζες ὁρίζει τὴν ἐπίτευξη τῆς ἴδεωδους κατάστασης, ποὺ ὁ Ἐπίκουρος ὄνόμαζε ἀταραξία. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο, γίνονται ἐμφανεῖς οἱ ὠφελιμιστικὲς ἐπιρροὲς τῆς μιζεσιανῆς σκέψης, τὶς ὁποῖες ἄλλωστε ὁ ἴδιος ποτὲ δὲν ἀρνήθηκε³⁸.

Σὲ ἀντιδιαστολὴ, ὁ Χάγιεκ³⁹ καὶ ἡ νεότερη γενιὰ τῶν αὐστριακῶν οἰκονομολόγων ἀποποιοῦνταν κάθε σχέση μὲ τὴν ὠφελιμιστική παράδοση. Ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τὴν χρήση αὐτοῦ τοῦ ὄρου δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ἀρνησή τους νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Μίζες, ἀλλὰ στὴ σημειολογία ποὺ ἔφερε ὁ ὠφελιμισμὸς τουλάχιστον στὸν ἀγγλοσαξωνικὸ κόσμο τῶν ἀρχῶν τοῦ 20 αἰ.

Ὅπως διεσπράφη ἡ εὐρωπαϊκὴ ἔννοια τοῦ φιλελευθερισμοῦ (liberalism) ὅταν μετοίκησε πρὸς δυσμάς⁴⁰, ἔτσι καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ὠφελιμισμοῦ σταδιακὰ ἔχασε τὴν πρωταρχική τῆς ἐμφασην πρὸς τὴν ἰδέα τῆς (ἀρνητικῆς) ἐλευθερίας⁴¹. Αὐτὴ ἡ μεταβολὴ τοῦ νοήματος τῶν λέξεων, ἐπικίνδυνη κατὰ τοὺς Κομφούκιο καὶ Θουκυδίδη, καθὼς αὐτὲς διέσχισαν τὸν Ατλαντικὸ, ἵσως μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ δεύτερο στὸ τρίτο «ξύπνημα» τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας, ὅπως αὐτὸ γίνεται ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὸ νομπελίστα οἰκονομικὸ ίστορικὸ Ρόμπερ Φόγκελ⁴².

³⁷ Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι ὁ Μίζες ἔχει διαφορετικὲς φιλοσοφικὲς ἐπιρροὲς ἀπὸ τὸ Μένγκερ. Τὸ ἴδιο ισχύει καὶ γιὰ ἄλλους αὐστριακοὺς οἰκονομολόγους, ἐξ οὗ θὰ ἥταν ἐπιπολαιότητα ὁ ισχυρισμὸς ὅτι ἡ αὐστριακὴ σχολὴ εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετη. Ωστόσο, στὰ κυριότερα σημεῖα (ὅπως ἡ ἐμφαση στὴν ἀνθρώπινη πρόθεση καὶ τὸ μεθοδολογικὸ ἀτομικισμό) ἐμφανίζεται μία συνέχεια μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς, κάτι ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὴν ἐξετάζουμε ὡς σύνολο, χωρὶς νὰ βρισκόμαστε ἐνώπιον ἀντιφάσεων.

³⁸ Βλ. τὸ ὑστερό ἔργο τοῦ Μίζες *Theory and History* (Yale University Press, 1957) Κεφάλαιο 3, ὑποκεφάλαιο 8 («Ἐπαναδιατύπωση τοῦ ὠφελιμιστικοῦ δόγματος»), σσ. 55-61.

³⁹ Κατὰ ὀξύμωρο τρόπο, ὁ Χάγιεκ ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Βίζερ, ποὺ ἀντετάσσετο στὸν κλασικὸ φιλελευθερισμό. Βλέπε παρακάτω.

⁴⁰ Ο ὄρος liberalism στὴν Ἀμερικὴ τοῦ 20^{ου} αἰ, συνδέθηκε μὲ τοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ New Deal, ἀπομακρυνόμενος ἔτσι ἀπὸ τὶς laissez-faire ἀρχὲς τοῦ κλασικοῦ εὐρωπαϊκοῦ φιλελευθερισμοῦ. Βλ. σχετικὰ Norman P. Barry, *On Classical Liberalism and Libertarianism* (New York: St. Martin's Press, 1987).

⁴¹ Ὁπως συνέβαινε π.χ. στὸν ὠφελιμισμὸ τοῦ, πρώτου τουλάχιστον, J.S. Mill. Βλ. σχετικὰ John Stuart Mill, *On Liberty*, (Penguin Classics, 1974).

⁴² Βλ. Robert William Fogel, *The fourth great awakening & the future of egalitarianism*, (The University of Chicago Press, 2000). Σὲ αὐτό του τὸ ἔργο, ὁ Φόγκελ, συνδέει τὴν περιοδολόγηση ποὺ ἔχει γίνει ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς ἀμερικανοὺς ίστορικοὺς τῆς θρησκείας μὲ σημαντικὲς κοινωνικοπολιτικὲς ἀλλαγὲς ποὺ συνέβησαν στὶς Η.Π.Α. Τὸ τρίτο «ξύπνημα», ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἐπάνοδο τῶν Δημοκρατικῶν στὴν ἔξουσία στὴ

Γεγονός είναι ότι ή ώφελιμιστική άρχη ήταν δυνατό νὰ έρμηνευθεῖ κατὰ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ είναι συμβατή μὲ αὐτὴ ή ἐκτεταμένη ἀναδιανομὴ τοῦ εἰσοδήματος καὶ ἄλλες κρατικὲς παρεμβάσεις, ἀσυμβίβαστες μὲ τὴν αὐστριακὴν οἰκονομικὴν λογική⁴³. Ἡ ίσορροπία κατὰ Pareto καὶ οἱ καμπύλες ἵσης χρησιμότητας ποὺ δύνανται νὰ ἐκλογικεύσουν σὲ οἰκονομικοὺς ὅρους μιὰ τέτοια έρμηνεία είναι ἐξάλλου ἀνευ νοήματος γιὰ τοὺς αὐστριακοὺς οἰκονομολόγους. Ἡ μέτρηση ἄλλωστε ἐννοιῶν ὅπως ή χρησιμότητα (utility), πόσῳ μᾶλλον η διùποκειμενικὴ σύγκρισή τους, ἀποτελεῖ μιὰ χίμαιρα ὁσοδήποτε ἐκλεπτυσμένα καὶ ἀν είναι τὰ μαθηματικὰ μοντέλα ποὺ τὴν ὑποστηρίζουν⁴⁴.

Μὲ ἀφορμὴ τὸ σφετερισμό, ὅπως αὐτοὶ τὸν ἀντιλαμβάνονταν, τῶν ἐννοιῶν τοῦ ὠφελιμισμοῦ καὶ κυρίως τοῦ φιλελευθερισμοῦ ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους, οἱ νεότεροι αὐστριακοὶ οἰκονομολόγοι συνδέθηκαν μὲ τὸ κίνημα τῆς ἐλευθεριοκρατίας (libertarianism). Βασισμένη σὲ κάποιες ἀπλὲς καὶ ἀδιαπράγματευτες ἀρχές μὲ ρίζες στὴ θεωρία τοῦ φυσικοῦ δικαίου, η ἐλευθεροκρατία στερεῖται, ὡστόσο, σαφῶν συνδετικῶν στοιχείων μὲ τὴν αὐστριακὴ σχολή, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φιλοξενεῖ στοὺς κόλπους τῶν ὑποστηρικτῶν της ἄτομα πολὺ διαφορετικῶν μεταξύ τους θεωρητικῶν καταβολῶν⁴⁵.

Όσον ἀφορᾷ στὴν παραγωγὴ νέου οἰκονομολογικοῦ ἔργου, η προσκόλληση σὲ ἴδεολογικὰ σχήματα, ἀμφίβολης μάλιστα πολιτικοφιλοσοφικῆς κατεύθυνσης, δὲν ἀπέδωσε θετικὰ ἀποτελέσματα. Ἐργα νεότερων στοχαστῶν, ὅπως τοῦ μαθητὴ τοῦ Mises Murray Rothbard (1926-1995), σπάνια προσθέτουν πρωτότυπες ἐννοιες, χρήσιμες στὴν οἰκονομικὴ ἀνάλυση. Τὸ περιεχόμενό τους είναι κυρίως ιστορικῆς η πολιτικῆς φύσης, ὅπου πράγματι ἐμφανίζονται καινοτόμες προτάσεις, συχνὰ ἀντίθετες πρὸς αὐτὲς τῶν ἐκπροσώπων τῆς παλαιότερης γενιᾶς.

Η ἀνάλυση ζητημάτων ποὺ ἀποτονται τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, μὲ τὴ χρήση ἐργαλείων τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας ἀνάγεται ἀρκετὰ παλιά. Ο αὐστριακῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ ἀποστασιοποιημένος ἀπὸ τὴν αὐστριακὴ σχολή, οἰκονομολόγος Joseph Schumpeter ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους ὅταν ἐξέδωσε στὰ 1942 τὸ *Kapitalismos*, *Socialismos* καὶ *Demokratia*. Ἐκτοτε ὑπῆρξαν πολλὲς ἀνάλογες προσπάθειες μὲ προεξάρχουσες αὐτὲς

δεκαετία τοῦ 1930 σηματόδοτει μιὰ μετάβαση ἀπὸ τὴν πουριτανικὴ εὐαγγελικὴ ἀξιωση γιὰ ισότητα στὰ δικαιώματα καὶ τὶς ἐλευθερίες, στὴ λογικὴ τοῦ κοινωνικοῦ εὐαγγελίου (social gospel) γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ ισότητα ἀποτελεσμάτων.

⁴³ Στὴν πιὸ ἡπια ἐκδοχὴ τῆς, μιὰ τέτοια ἀναθεωρητικὴ έρμηνεία περιέχεται στὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ John Rawls *A Theory of Justice* (Belknap press of Harvard University Press, 1971).

⁴⁴ Bl. Ludwig von Mises, *Comments about the mathematical treatment of economic problems* (Journal of Libertarian Studies, Άνοιξη 1977), σσ. 97-100.

⁴⁵ Όπως παλαιότερα η ἀμφιλεγόμενη συγγραφέας, μικροῦ κατὰ γενικὴ ὁμολογία διανοητικοῦ διαμετρήματος, Ayn Rand.

τῆς σχολῆς τῆς Νέας Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ τοῦ ἐπιφανέστερου ἐκπροσώπου της Μάνκουρ Ὄλσον⁴⁶.

Οἱ παλαιότεροι θεωρητικοὶ τῆς αὐστριακῆς σχολῆς δὲν ἔπεχείρησαν ἀνάλογα ἐγχειρήματα. Οἱ πολιτικές τους θέσεις ἦταν εὔκρινεις, ἀλλὰ στερούνταν θεωρητικῆς θεμελίωσης. Ὁ Μίζες ὑποστήριζε π.χ. τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, ἀντιλαμβανόμενος αὐτὸ ὡς ἀνάλογο τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς στὸ χῶρο τῆς πολιτικῆς. Ὁ Χάγιεκ ἦταν ἴσως ὁ πρῶτος⁴⁷ ποὺ κατέληξε σὲ συγκεκριμένη πολιτικὴ πρόταση, στηριζόμενος σὲ σχετικὴ θεωρητικὴ ἀνάλυση⁴⁸.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ νεότεροι «αὐστριακοὶ» οἰκονομολόγοι ἐπιδίδονται μὲ μεγάλῃ συχνότητα σὲ τέτοιες ἀπόπειρες. Ὁ Ρόθμπαρντ ἔφτασε μάλιστα στὸ σημεῖο νὰ ἐκδώσει, σφετεριζόμενος μιὰ κομμουνιστικὴ παράδοση, μανιφέστο τῶν ἐλευθεροκρατῶν (*libertarian manifesto*), ὅπου βασιζόμενος στὸ οἰκονομικῆς φύσεως ἔργο του Ἀνθρωπος, *Oἰκονομία καὶ Κράτος*⁴⁹, ἀπευθύνει κάλεσμα γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση μιᾶς ἀναρχοκαπιταλιστικῆς κοινωνίας. Οἱ περισσότεροι θεωρητικοὶ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἰνστιτούτου Μίζες (*Mises Institute*) στὴν Ἀλαμπάμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ὑποστηρίζουν ἄλλωστε τὸ ριθμπαρντιανὸ ὅραμα⁵⁰.

Μεταξὺ αὐτῶν, ὁ Hans-Hermann Hoppe προχωρᾷει ἐνα βήμα περαιτέρῳ καὶ προβαίνει σὲ ἀξιολογήσεις τῶν ἐναλλακτικῶν πολιτικῶν λύσεων πέραν τῆς ἰδεώδους. Κάνοντας χρήση τῆς ἔννοιας τῆς διαχρονικῆς προτίμησης (intertemporal preference) καὶ ἔννοιολογώντας τὸ κράτος ὡς ἔνα ἀπλὸ οἰκονομικὸ ἀγαθό, καταλήγει στὸ ριζοσπαστικὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μοναρχία εἶναι προτιμητέα σὲ σχέση μὲ τὴ δημοκρατία⁵¹. Σὲ

⁴⁶ Βλ. ἐνδεικτικὰ Mancur Olson, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, (Harvard University Press, 1965), *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*, (Yale University Press, 1982).

⁴⁷ Ἡδη ἀπὸ τὸ 1947 εἶχε πρωτοστατήσει στὴν ἵδρυση τῆς Mont Pelerin Society, ποὺ εἶχε σαφῆ πολιτικὸ προσανατολισμό. Η διαμάχη σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανυμία τῆς ἐταιρείας, ἄλλωστε, πρόδιδε τὶς ἐπιφροὲς στὴν ἰδεολογικὴ του συγκρότηση (ἀρχικὰ ἐπρόκειτο νὰ ὀνομαστεῖ πρὸς τιμὴν τῶν πολιτικὰ συντηρητικῶν ἐκπροσώπων τοῦ κλασικοῦ φιλελευθερισμοῦ Λόρδου Άκτον καὶ Αλέξις ντὲ Τοκβίλ).

⁴⁸ Βλ. F.A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, (The University of Chicago Press, 1979) Τόμος 3 (Ἡ πολιτικὴ ὄργανωση ἐνὸς ἐλεύθερου λαοῦ), ὃπου ὑποστηρίζει ἐνα δημοκρατικὸ πολίτευμα μὲ αὐστηρὴ διάκριση τῶν ἔξουσιῶν, ἀκαμπτο σύνταγμα καὶ σημαντικοὺς περιορισμοὺς ιδίως στὸ νομοθετικὸ σώμα. Μάλιστα, λόγω τῆς, κατὰ τὴν ἀντίληψή του, κατάχρησης τῆς λέξεως «δημοκρατία», ὀνομάζει τὸ δικὸ του σύστημα μὲ τὸ νεολογισμὸ «δημαρχία» (demarchy).

⁴⁹ Murray N. Rothbard, *Man, Economy & State with Power and Market*, Scholar's Edition (Ludwig von Mises Institut, Auburn, Alabama, 2004).

⁵⁰ Αγνοώντας τὰ εὐλογα ἀντεπιχειρήματα ποὺ ἐκθέτει ὁ Robert Nozick στὸ κλασικὸ βιβλίο του *Anarchy, State and Utopia* (Basic Books, 1974), Μέρος I, σσ. 3-146.

⁵¹ Υπὸ τὴν ἔννοια, ὅτι οἱ δημοκρατικὲς κυβερνήσεις δροῦν ὡς προσωρινοὶ διαχειριστὲς ἐπὶ ἐνὸς ἀγαθοῦ ἐπὶ τοῦ ὅποιου δὲν ἔχουν τὴν κυριότητα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν

άναλογα συμπεράσματα είχε καταλήξει, βέβαια, άπό διαφορετική σκοπιά ό συνδεόμενος με τὴν αὐστριακὴ σχολὴ βασιλόφρων διανοούμενος Erik Ritter von Kühnelt-Leddihn⁵².

Ἡ αὐστριακὴ σχολὴ ἔχει δεχθεῖ ἐντονες ἐπικρίσεις, τόσο ἀπὸ ἐκπροσώπους τῆς νεοκλασικῆς σχολῆς, ὅσο καὶ ἀπὸ οἰκονομολόγους φιλοσοφικότερων τοποθετήσεων. Τὰ σημεῖα τριβῆς δὲν εἶναι περιορισμένα οὕτε ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν οὕτε ὡς πρὸς τὴν σημασίαν. Αφοροῦν σὲ ὀλόκληρο τὸ αὐστριακὸ οἰκοδόμημα, εἴτε πρόκειται γιὰ τὶς θεμελιῶδες ἀρχὲς τῆς μικροοικονομικῆς θεωρίας καὶ τὴ χρήση τῆς μαθηματικῆς μεθόδου εἴτε γιὰ ζητήματα ἐφηρμοσμένων οἰκονομικῶν, ὅπως τὸ πρόβλημα ὑπολογισμοῦ, ἡ θεωρία τοῦ μονοπωλίου, τῶν δημοσίων ἀγαθῶν καὶ ἡ ἔρμηνεία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων.

Ἡ κριτικὴ σὲ ζητήματα ἀμιγῶς θεωρητικὰ ἐπικεντρώνεται στὴν πρόσληψη ἀπὸ τοὺς αὐστριακοὺς τῶν ἐννοιῶν τῆς χρησιμότητας, τῶν καμπυλῶν ἀδιαφορίας καὶ τῶν ἐπιπτώσεων ποὺ ἔχουν αὐτές στὴν οἰκονομικὴ τῆς εὐημερίας ἡ ἀκόμα καὶ σὲ θέματα μεγαλύτερης ἀφαίρεσης, ὅπως ἡ συνέχεια τῶν οἰκονομικῶν συναρτήσεων ἡ ἡ περιοριστικὴ ἔρμηνεία τοῦ ὅρου ὑποκειμενισμός (subjectivism).

Οἱ αὐστριακοὶ κατηγοροῦνται ὅτι διαστρεβλώνουν τὴν καθιερωμένη χρήση αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν, ἐνῷ ὅταν προτείνουν ἐναλλακτικὲς προσεγγίσεις, ὑποπίπτουν σὲ ἀντιφάσεις ἡ παράδοξα. Παραδείγματος χάριν, ὅταν οἱ αὐστριακοὶ ἀπορρίπτουν τὴν συνέχεια τῶν καμπυλῶν προσφορᾶς καὶ ζήτησης⁵³, καθίσταται θεωρητικὰ ἔξαιρετικὰ ἀπίθανη ἡ τομή τους, δηλαδὴ ἡ ἐκκαθάριση τῆς ἀγορᾶς. Ἡ ἀπάντηση τῶν αὐστριακῶν οἰκονομολόγων συνδέεται μὲ τὴν ἔμφαση ποὺ δίνει ἡ μέθοδος τῆς πραξεολογίας σὲ τετελεσμένα (realised) γεγονότα, μὴ δυνάμενα νὰ περιγραφοῦν στὴν ὀλότητά τους ἀπὸ μαθηματικὰ μοντέλα.

Στὸ πρόβλημα τοῦ ὑπολογισμοῦ, ἡ πιὸ ἐπίμονη κριτικὴ ἀφορᾷ στὴ δυνατότητα ὑπέρβασῆς του μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας ποὺ συνδέεται μὲ τὴ συλλογὴ καὶ ἀνάλυση τῶν πληροφοριῶν. Οἱ αὐστριακοὶ ἀντιτείνουν, μεταξὺ ἄλλων, τὴ σημασία τῶν ποιοτικῶν (qualitative)

ἐνδιαφέρονται περὶ τῆς διατήρησης τῆς ἀξίας του ὡς κεφάλαιο. Βλ. Hans-Hermann Hoppe, *Democracy: The God that Failed: The Economics and Politics of Monarchy, Democracy, and Natural Order*, (Transaction Publishers, 2001). Ἡ μετάφραση τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ συγκεκριμένου ἔργου ἔχει γίνει ἀπὸ τὸ γράφοντα καὶ εἶναι διαθέσιμη στὴν προσωπικὴ ιστοσελίδα τοῦ συγγραφέα <http://www.hanshoppe.com>.

⁵² Βλ. π.χ. τὸ ἀρθρὸν του μὲ τίτλο *Monarchy and War* στὸ συλλογικὸ τόμο *The Myth of National Defense* (Ludwig von Mises Institut, Auburn, Alabama, 2003), σσ. 83-125, ὅπου ἀναπτύσσει τὴν ἀντικείμενη στὴ λογικὴ τοῦ Woodrow Wilson ἀποψῆ δι τοιούτους οἱ μοναρχίες εἶναι περισσότερο φιλειρηνικὲς σὲ σχέση μὲ τὶς δημοκρατίες.

⁵³ Βλ. Ludwig von Mises, *The Theory of Money and Credit*, (Foundation for Economic Education, Νέα Υόρκη 1971), σσ. 51-60 καὶ Murray N. Rothbard, *Man, Economy & State with Power and Market, Scholar's Edition* (Ludwig von Mises Institut, Auburn, Alabama, 2004), σσ. 260-68.

σχέσεων στὰ οίκονομικὰ καὶ τὴ συνεχὴ μεταβολὴ τῶν δεδομένων, τὰ ὅποια δὲν μποροῦν νὰ ἀξιοποιηθοῦν παρὰ μόνο ἐντὸς ἑνὸς ἀποκεντρωμένου συστήματος.

Σὲ ζητήματα μονοπωλίων, ἡ κριτικὴ συγκεντρώνεται στὴν παράδοξη ἀρνηση τῶν αὐστριακῶν νὰ τὰ ἐντάξουν ως ξεχωριστὴ ἀναλυτικὴ κατηγορία. Οἱ αὐστριακοὶ δὲν ἀναγνωρίζουν ἔννοια μονοπωλιακῶν τιμῶν, διαφορετικῶν σὲ σχέση μὲ τὶς διαμορφούμενες ὑπὸ καθεστὼς τέλειου ἀνταγωνισμοῦ. Στὴ γενικὰ παραδεδομένῃ ἄποψῃ, ἀντιτείνουν ὅτι ἐλλείψει κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ, ὁ καθορισμὸς τῶν τιμῶν δὲν μπορεῖ νὰ προσομειωθεῖ μὲ κάποιο μοντέλο, τὸ ὅποιο, βάσει αὐτοῦ τοῦ χαρακτηριστικοῦ, νὰ ἀποφαίνεται μονοσήμαντα γιὰ τὴ μορφὴ τῆς ἀγορᾶς.

“Οσον ἀφορᾶ στὰ δημόσια ἀγαθά, οἱ αὐστριακοὶ ἀντιμετωπίζουν σφοδρὴ ἐναντίον τους ἐπιχειρηματολογία σχετικὰ μὲ τὴν ἀγνόηση ἀπὸ μέρους τους τοῦ ζητήματος τοῦ δωρεὰν χρήστη (free rider), τῆς ἀσυμμετρίας πληροφόρησης (ὅπως στὸ πρόβλημα τῆς δυσμενοῦς ἐπιλογῆς – adverse selection) καὶ τῶν ἐξατερικοτήτων. Σύμφωνα, μὲ τοὺς αὐστριακοὺς αὐτὰ τὰ προβλήματα λύνονται μὲ τὴν κατοχύρωση τῶν δικαιωμάτων ἴδιοκτησίας σὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ (κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Θεωρήματος τοῦ Coase), μὲ τὴ δημιουργία νέων ἀγορῶν καὶ τὴν ἀπόσυρση τοῦ κράτους ἀπὸ τὴ διαχείρισή τους. Άλλωστε, ὁ Ρόθμπαρντ θεωρεῖ τὸ free riding ψευδοπρόβλημα, καθὼς δὲν μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ ἀντικειμενικὰ τὸ εὔρος τῆς ἐφαρμογῆς του.

Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς θεωρίας τῶν οίκονομικῶν κύκλων, ἡ βασικὴ ἀντίρρηση συνίσταται στὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο οἱ ἐπιχειρηματίες ἀντιλαμβάνονται τὴ στρέβλωση στὴν ἀγορὰ χρήματος. Η ὑπόθεση ὅτι δόηγούνται σὲ λάθος ἐπενδύσεις θεωρεῖται ὅτι ἀγνοεῖ τὴν ἔννοια τῶν ὀρθολογικῶν προσδοκιῶν. Οἱ αὐστριακοὶ οἰκονομολόγοι ἀπαντοῦν ὅτι γιὰ τὴ διαμόρφωση προσδοκιῶν ποὺ θὰ ἔχουν τὴν ἴδιότητα νὰ ἐξουδετερώνουν πλήρως τόσο θεμελιώδεις παρεκκλίσεις θὰ ἀπαιτεῖται πληροφόρηση ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἐκτὸς ἀγορᾶς. Μὲ ἄλλα λόγια, ἐπανέρχεται στὸ προσκήνιο τὸ πρόβλημα ὑπολογισμοῦ.

Κλείνοντας τὴν παρούσα, ἀσφαλῶς μὴ ἔξαντλητική, εἰσαγωγὴ στὴν ἴστορία καὶ τὰ θεμελιώδη χαρακτηριστικὰ τῆς αὐστριακῆς σχολῆς, χρήσιμο εἶναι ὅπως σημειωθοῦν ὁρισμένες προσωπικότητες τοῦ διεθνοῦς δημοσίου βίου ποὺ ἐπηρεάστηκαν, κατὰ δήλωσή τους, ἀπὸ τὶς ἰδέες τῆς, ὅπως ὁ 40^{ος} πρόεδρος τῶν Η.Π.Α. Ronald Reagan, ἡ πρώην πρωθυπουργὸς τῆς Μεγάλης Βρετανίας Margaret Thatcher, ὁ τέως διοικητὴς τῆς Όμοσπονδιακῆς Τράπεζας τῶν Η.Π.Α. (Federal Reserve) Alan Greenspan, ὁ πρώην Καγκελάριος τῆς Δυτικῆς Γερμανίας καὶ ὑπεύθυνος γιὰ τὸ μεταπολεμικὸ οἰκονομικὸ θαῦμα τῆς χώρας Ludwig Erhard καὶ ὁ αἰρετικὸς νομπελίστας συγγραφέας Άλεξάντερ Σολζενίτσιν.

Μέρος Πρώτο
Η Αύστριακή Θεωρία τῶν Οἰκονομικῶν Κύκλων

1

Η αύστριακή θεωρία

Η αύστριακή θεωρία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων συνήθως κατατάσσεται μεταξὺ τῶν νομισματικῶν ἔξηγήσεων τοῦ φαινομένου. Χωρὶς αὐτὸν νὰ εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβές, εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ πλέον συγγενικὴ προσέγγιση στὸ θέμα ἀνάγεται στὴ σχολὴ τῆς Ἀρχῆς τῆς Κυκλοφορίας (Currency school) ποὺ ἐκανε τὴν ἐμφάνισή της στὴ Μεγ. Βρετανία στὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰώνα⁵⁴. Η ἐν λόγῳ σχολὴ, καθὼς καὶ οἱ θέσεις ποὺ ὑποστήριζε ἀπέκτησαν εὐρεῖα διάδοση τὴν ἐποχὴ ὅποτε ἐμφανίστηκαν⁵⁵, ἀλλὰ σύντομα τέθηκαν στὸ περιθώριο καὶ ἀγνοήθηκαν ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους οἰκονομολόγους⁵⁶.

Όταν στὰ 1912, ὁ Λοῦντβιχ φὸν Μίζες ἐξέδωσε τὸ βιβλίο του *Η Θεωρία τοῦ Χρήματος καὶ τῆς Πίστης*⁵⁷, βάζοντας τὰ θεμέλια γιὰ τὴν αύστριακή θεωρία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων, διαπίστωσε τὶς ἐλλείψεις ποὺ παρουσίαζαν οἱ ἀπόψεις τοῦ Currency School. Η περιοριστικὴ σύλληψη τῆς ἔννοιας τοῦ ἀκάλυπτου (ἀπὸ πολύτιμα μέταλλα) χρήματος (fiat money) στὰ τραπεζογραμμάτια (banknotes), χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπόψη ὁ ἀντίστοιχος ρόλος τῶν λογαριασμῶν καταθέσεων ὡς πιστωτικοῦ χρήματος, καθὼς καὶ ἡ παράλειψη τῆς ἐξέτασης τῶν ἐπιπτώσεων ἀπὸ τὶς διεθνεῖς ἀλληλεπιδράσεις ὅταν αὐτὲς ἔτειναν νὰ γίνουν παγκόσμιες, ἀποτελοῦσαν τὰ βασικὰ σημεῖα κριτικῆς του.

Ασφαλῶς, ἡ αύστριακὴ προσέγγιση δὲν περιορίζεται στὴν ἀπλὴ ἀναθεώρηση μερικῶν ἀδυναμιῶν ὅποιασδήποτε προϋπάρχουσας θεωρίας.

⁵⁴ Η σχολὴ τῆς Ἀρχῆς τῆς Κυκλοφορίας ἔχει τὶς ρίζες της στὴ χιουμικὴ καὶ ρικαρντιανὴ παράδοση τῶν μεταλλιστῶν (bullionists). Οἱ ἀντίπαλοὶ τῆς (anti-bullionists) εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὴ σχολὴ τῆς Τραπεζικῆς Ἀρχῆς (Banking School) καὶ στηρίζονταν στὶς νομισματικὲς ἀπόψεις τοῦ Ανταμ Σμίθ. Σχετικὰ μὲ τὴ μεταξύ τους διαμαχὴ, τὴ λεγόμενη “bullionist controversy” βλ. F.A. Hayek, *The dispute between the Currency School and the Banking School στὸ The Trend of Economic Thinking: Essays on political economists and economic history* (Routledge, Λονδίνο 1991), σσ. 216-44.

⁵⁵ Σχετικὰ μὲ τὴ σημαντικὴ ἐπιφροή της στὴν ἀκαδημαϊκὴ συζήτηση, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀσκηση οἰκονομικῆς πολιτικῆς στὴν Ελλάδα τοῦ 19^{ου} αἰ. βλ. Γιώργου Στασινόπουλου, *Νομισματικὴ Θεωρία καὶ Πολιτικὴ στὴν Ελλάδα τὸν 19^ο Αἰώνα* (Εκδ. Δάρδανος, Ἀθῆνα 2000).

⁵⁶ Εξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ σουηδὸς οἰκονομολόγος Knut Wicksell, *Interest and Prices*, (Augustus M. Kelley, Νέα Υόρκη 1965).

⁵⁷ Ludwig von Mises, *The Theory of Money and Credit*, (Foundation for Economic Education, Νέα Υόρκη 1971).

Για τη διαπραγμάτευση τοῦ ζητήματος, οἱ αὐστριακοὶ οἰκονομολόγοι εἰσήγαγαν πρωτότυπες ἔννοιες, τὶς ὁποῖες θὰ ἔξετάσουμε εὐθὺς ἀμέσως.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ νεοκλασικὰ μακροοικονομικὰ μοντέλα, ὅπου ἡ ἀγορὰ προϊόντος ἐκλαμβάνεται ως ἐνιαία, οἱ αὐστριακοὶ οἰκονομολόγοι θεωροῦν κρίσιμο τὸ διαχωρισμὸν τῶν ἀγαθῶν σὲ καταναλωτικὰ καὶ κεφαλαιούχικά⁵⁸. Μάλιστα, προβαίνουν σὲ περισσότερο ἐνδελεχὴ κατάταξή τους σὲ ἀγαθὰ κατώτεροις καὶ ἀνώτεροις τάξης (lower and higher order goods) διαφόρων βαθμῶν, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὴν παραγωγικὴν διαδικασία στὴν ὁποία ἀντιστοιχοῦν ἀπὸ τὴν τελικὴν κατανάλωση.

Ἡ συγκεκριμένη διάκριση εἶναι ίδιαζόντως σημαντικὴ στὴν ἔξέταση τῶν οἰκονομικῶν κύκλων, καθὼς ἔχει παρατηρηθεῖ ιστορικὰ ὅτι σὲ περιόδους ὑφέσεως οἱ τομεῖς τῆς οἰκονομίας ποὺ πλήττονται περισσότερο ἀφοροῦν στὴν παραγωγὴ ἀγαθῶν ἀνώτεροις τάξης. Έκεῖ ἡ πτώση τῶν τιμῶν εἶναι ἐντονότερη καὶ οἱ μεταβολὲς στὴν ἀπασχόληση παραγωγικῶν συντελεστῶν οἱ πιὸ φραγδαῖες. Άς δοῦμε, πῶς μπορεῖ νὰ ἔρμηνευθεῖ αὐτὸν τὸ φαινόμενο.

Οἱ ἐπενδύσεις εἶναι, ως γνωστὸν πέραν ἐλαχίστων ἔξαιρέσεων, ἐλαστικὲς πρὸς τὶς μεταβολὲς τοῦ ἐπιτοκίου. Τὸ ἐπιτόκιο γιὰ τοὺς αὐστριακοὺς δὲν συνιστὰ κάποιο δείκτη παραγωγικότητας τοῦ κεφαλαίου ὅπως στὴ μαρσαλιανὴ παράδοση. Αποτελεῖ ἀντίθετα, σύμφωνα μὲ τὸν Μπέμ-Μπαβέρκ, ἀπλὸ δείκτη διαχρονικῆς προτίμησης⁵⁹. Πρόκειται, σύμφωνα μὲ τὴν ὄρολογία τοῦ Κνοῦτ Βίζελ, γιὰ τὸ φυσικὸ ἐπιτόκιο (natural interest).

Τὸ φυσικὸ ἐπιτόκιο κατανέμει τοὺς πόρους μιᾶς οἰκονομίας ἀνάμεσα σὲ παροντικὲς καὶ μελλοντικὲς χρήσεις. Καθὼς, οἱ συνήθειες τῶν ἀτόμων σὲ μιὰ κοινωνία δὲ μεταβάλλονται αἰσθητὰ ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνο, τὸ ὑψος τοῦ φυσικοῦ ἐπιτοκίου τείνει νὰ παραμείνει μεσοπρόθεσμα, σταθερό. Αὐτὸν τὸ ἐπιτόκιο καθορίζει τὸ ποσοστὸ τοῦ συνολικοῦ προϊόντος ποὺ διοχετεύεται γιὰ ἐπενδυτικοὺς σκοπούς.

Ἄν τὸ ὑψος τοῦ ἐπιτοκίου ποὺ ἐπικρατεῖ σὲ μιὰ οἰκονομία διαταραχθεῖ, ἀποκλίνοντας τοιουτορόπτως ἀπὸ αὐτὸν τοῦ φυσικοῦ ἐπιτοκίου, τότε δημιουργεῖται μιὰ ἀνισοδροπία. Τὸ ἐπιτόκιο παύει νὰ ἀντικατοπτρίζει τὶς διαχρονικὲς προτίμησεις τῶν οἰκονομικῶν ὑποκειμένων-ἀποταμιευτῶν. Ένῶ οἱ καταναλωτικὲς συνήθειες στὴν

⁵⁸ Πρόκειται γιὰ τὴν κάθετη δομὴ τῆς παραγωγῆς (vertical structure of production). Βλ. σχετικὰ Gottfried Haberler, *Money and the Business Cycle* στὸ *Gold and Monetary Stabilization (Lectures on the Harris Foundation)*, (University of Chicago Press, 1932).

⁵⁹ Βλ. Eugen von Böhm-Bawerk, *Capital and Interest*, (Libertarian Press, South Holland Illinois 1962), Τόμος 3, σσ. 302-370. Ο Μίζες ἔμεινε πιστὸς στὶς ἀπόψεις τοῦ δασκάλου του σχετικὰ μὲ τὸν ὄρισμὸν τῆς τιμῆς τοῦ ἐπιτοκίου ως μέτρο τῆς διαχρονικῆς προτίμησης ὅπως φαίνεται στὸ ἀρθρό του *A Critique of Boehm-Bawerk's Reasoning in Support of his Time Preference Theory* στὸ *Mises Made Easier* (Free Market Books, 1974) σσ. 150-57.

κοινωνία δὲ μεταβλήθηκαν (τὸ ποσοστὸ τοῦ εἰσοδήματος τῶν ἀτόμων ποὺ κατευθύνεται σὲ καταναλωτικὰ ἀγαθά), τὸ ὑψος τῶν συνολικῶν ἀποταμιεύσεων (καὶ ἀναγκαστικὰ σὲ συνθῆκες ἰσορροπίας) τῶν συνολικῶν ἐπενδύσεων δὲν παρέμεινε σταθερό.

Η αἵτια παρέκκλισης τοῦ ἐπιτοκίου ἀπὸ τὸ φυσικό του ὑψος εἶναι ἡ μεταβολὴ τῆς προσφορᾶς χρήματος καὶ πιὸ συγκεκριμένα, σὲ πρακτικὸ ἐπίπεδο, πάντοτε ἡ αὔξηση τῆς. Άσχετα μὲ τὸν ἀν ὄφειλεται σὲ seignorage ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς ἐκδοτικῆς τράπεζας ἢ σὲ πιστωτικὴ ἐπέκταση τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν, οἱ συνέπειες γιὰ τὴν οἰκονομία εἶναι οἱ ἴδιες. Η πτώση τοῦ ἐπιτοκίου ἐπιτρέπει στοὺς ἐπιχειρηματίες νὰ προβοῦν σὲ ἐπενδύσεις, ποὺ ὑπὸ ἄλλες συνθῆκες θὰ θεωροῦσαν μὴ κερδοφόρες⁶⁰.

Τὸ χαμηλὸ ὑψος τοῦ ἐπιτοκίου παραπλανᾶ τοὺς ἐπενδυτὲς σχετικὰ μὲ τὴν ἀποταμιευτικὴ συμπεριφορὰ τῶν καταναλωτῶν. Η πτώση του δὲν ὄφειλεται στὴν ἐμφάνιση ἐνὸς ἥθους ἐγκράτειας καὶ περιορισμοῦ τοῦ ποσοστοῦ τῶν καταναλωτικῶν τους δαπανῶν. Ωστόσο, σύμφωνα μὲ τὴν αὐστριακὴ λογική, αὐτὸ οἱ ἐπιχειρηματίες ἀδυνατοῦν νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν μὲ ἀποτέλεσμα νὰ στρέφονται σὲ ἐπενδύσεις ποὺ ἀφοροῦν σὲ τομεῖς ἀγαθῶν ἀνώτερης τάξης, τῶν ὅποιων ἡ ἀπόδοση στὴν ἀγορὰ δὲν εἶναι ἀμεση. Πρόκειται γιὰ τὴν τυπικὴ αὐστριακὴ ἔννοια τῆς λάθος ἐπένδυσης (malinvestment).

Η αὔξηση τῆς προσφορᾶς χρήματος πυροδότησε ἡδη τὸ πρῶτο στάδιο ἐνὸς οἰκονομικοῦ κύκλου. Στὴν περίοδο τῆς ἀνθιστῆς, οἱ ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις ἀπὸ τὴν ἐπιτελεσθεῖσα ἀναδιάρθρωση τῆς παραγωγῆς δὲ γίνονται ἀντιληπτές. Όταν, ὅμως, ἐπακολουθήσει ἡ ὑφεση, ἡ διαδικασία ἔξομάλυνσης καὶ ἐπιστροφῆς στὴν προτεραία κατάσταση θὰ εἶναι περισσότερο ἐπώδυνες στοὺς τομεῖς ποὺ ὑπέστησαν τὶς μεγαλύτερες μεταβολὲς κατὰ τὴ φάση τῆς οἰκονομικῆς ἀνόδου.

Η πορεία ποὺ ἀκολουθεῖ ἔνας οἰκονομικὸς κύκλος εἶναι, σύμφωνα μὲ τοὺς αὐστριακούς, σὲ γενικὲς γραμμὲς δεδομένη. Η αὔξηση τῆς προσφορᾶς χρήματος ἔχει ως συνέπεια τὴν πτώση τῶν ἐπιτοκίων. Αὐτὴ μὲ τὴ σειρά τῆς πυροδοτεῖ μιὰ αὔξηση τῆς ζήτησης γιὰ ἐπενδύσεις, εἴτε σὲ νέους τομεῖς τῆς παραγωγῆς ἢ πρὸς ἐπέκταση τῶν ἡδη ὑπαρχόντων. Όπως εἴδαμε, μεγαλύτερη ἐπίδραση θὰ ὑπάρξει στὸν τομέα τῶν ἀγαθῶν ὑψηλότερης τάξης.

Συνεπείᾳ τῆς ὀξυμένης ἐπενδυτικῆς ζήτησης, ἐπέρχεται αὔξηση τῆς τιμῆς⁶¹ τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, εἴτε ἀμεσα (φυσικοὶ πόροι,

⁶⁰ Χαρακτηριστικά, ὁ Κένυς ἔγραφε «Κανεὶς δὲν πιστεύει ὅτι θὰ ἀποδώσει ὁ ἔξηλεκτρισμὸς τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου τῆς Μεγάλης Βρετανίας στὴ βάση δανεισμοῦ μὲ ἐπιτόκιο πέντε τοῖς ἑκατό. Μὲ τρεισήμισυ εἶναι ἀπίθανο νὰ ἀμφισβήτησει κανεὶς ὅτι ἀξίζει. Έτοι συμβαίνει μὲ ἀτέλειωτα ἄλλα τεχνικὰ σχέδια». Βλ. J.M. Keynes, *Employment as a World Problem*, (University of Chicago Press, 1931), σ. 39.

⁶¹ Σὲ ὄνομαστικοὺς ὄρους.

κεφαλαιο), είτε έμμεσα (έργασία)⁶². Ωστόσο, ταυτόχρονα, οι τιμές των καταναλωτικῶν προϊόντων τείνουν νὰ αὐξάνονται μὲ ύψηλότερο ρυθμό⁶³. Αύτὸ δόφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ τομέας τῶν ἀγαθῶν χαμηλότερης τάξης συρρικνώθηκε κατὰ τὴ διαδιάρθρωσης τῆς παραγωγικῆς δομῆς τῆς οἰκονομίας. Συνεπῶς, μὲ σταθερὴ τὴν καταναλωτικὴ ζήτηση, ἡ μείωση τῆς προσφορᾶς προκαλεῖ πληθωριστικὲς πιέσεις.

Ἡ σχετικὴ αὔξηση τῶν τιμῶν τῶν καταναλωτικῶν προϊόντων προκαλεῖ αὔξηση τῆς κερδοφορίας τῶν ἐπιχειρήσεων ποὺ δραστηριοποιοῦνται σὲ αὐτὸν τὸν τομέα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐμφανίζεται ἡ τάση ἀντιστροφῆς τῶν ἐπενδύσεων στοὺς τομεῖς ἀγαθῶν ύψηλότερης τάξης. Ἔνισχυτικὸ τῆς ἐν λόγῳ τάσης εἶναι τὸ φαινόμενο ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς ἀποτέλεσμα Ρικάρντο (Ricardo effect)⁶⁴.

Ὄπως εἴδαμε παραπάνω, ἡ τιμὴ τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν μειώθηκε σὲ σχέση μὲ αὐτὴ τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν⁶⁵. Ἐπίσης, ὁ τομέας παραγωγῆς τῶν τελευταίων εἶναι, κατὰ κανόνα, ἐντάσεως ἔργασίας⁶⁶. Ὡς γνωστόν, μιὰ μείωση στὸ κόστος τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν ὄδηγει σὲ σχετικὴ αὔξηση τῆς χρήσης τοῦ ἐντατικοῦ συντελεστῆ. Αύτὸ στὴν περίπτωσή μας, ἔχει ὡς συνέπεια τὴν ὑποκατάσταση κεφαλαίου ἀπὸ ἔργασία καὶ τὴ μείωση τῆς ζήτησης γιὰ τὰ

⁶² Υποτίθεται ὅτι στὴν ἀρχικὴ κατάσταση ὑπῆρχε πλήρης ἐκμετάλλευση τῶν παραγωγικῶν δυνατοτήτων τῆς οἰκονομίας καὶ μηδενικὴ ἀνεργία. Ἡ αὐστριακὴ σχολή, ἐξάλλου, δὲν ἀποδέχεται τὴ δυνατότητα ἐμφάνισης χρονίζουσας ἀκούσιας ἀνεργίας ύπὸ συνθῆκες ἀνυπαρξίας κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ.

⁶³ B.L. Jesus Huerta de Soto, *Money, Bank Credit, and Economic Cycles*, (Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2006), σ. 364-67. Ο συγγραφέας ἀποδίδει τὸ φαινόμενο καὶ σὲ μιὰ ψευδαίσθηση ἐπιχειρηματικῶν κερδῶν (illusion of entrepreneurial profits), ύπόθεση ὅχι ἐπαρκῶς δικαιολογημένη κατὰ τὴ γνώμη μας.

⁶⁴ Ο πρῶτος ποὺ ἔκανε χρήση τῆς συγκεκριμένης ἔννοιας μὲ σκοπὸ τὴ διερεύνηση τῶν οἰκονομικῶν κύκλων ἦταν ὁ Χάγιεκ. B.L. F.A. Hayek, *Profits, Interest and Investment*, (Routledge, Λονδίνο 1939) σσ. 3-71.

⁶⁵ Πρέπει νὰ τονιστεῖ πῶς εἶναι δυνατόν, κατὰ τὴν περίοδο τῆς νομισματικῆς ἐπέκτασης, ὁ δείκτης τιμῶν καταναλωτῆ νὰ παραμείνει σταθερὸς ἢ ἀκόμα καὶ νὰ ὑποχωρήσει σὲ σχέση μὲ τὴν προηγούμενη περίοδο. Αύτὸ δόφείλεται σὲ τεχνολογικὲς καινοτομίες ποὺ μειώνουν τὸ κόστος παραγωγῆς καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου τῆς δεκαετίας τοῦ '90. Ωστόσο, ὅταν ἐμεῖς ἀναφερόμαστε σὲ μεταβολὲς τῶν τιμῶν, τὶς ἔννοοῦμε σὲ σχέση μὲ τὶς τιμὲς ποὺ θὰ ἐπικρατοῦσαν τὴν ὑπὸ ἔξεταση περίοδο ἀν δὲν ὑπῆρχε νομισματικὴ ἐπέκταση, ἀνεξάρτητα τοῦ ἀρχικοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν. Αύτὸ τὸ σημεῖο διακρίνει τὴν αὐστριακὴ προσέγγιση ἀπὸ παραδοσιακὲς νομισματικὲς θεωρίες τῶν οἰκονομικῶν κύκλων δπως τοῦ σουηδοῦ οἰκονομολόγου Cassel, οἱ ὅποιες δίνουν ἔμφαση στὴν κίνηση τοῦ γενικοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν, ἀγνοῶντας τὶς διαρθρωτικὲς μεταβολὲς στὴν οἰκονομία.

⁶⁶ Ἡ ἐνταση παραγωγικοῦ συντελεστῆ ἐνὸς τομέα ὁρίζεται πάντα σχετικὰ μὲ κάποιον ἄλλο. Σὲ μιὰ ἀνεπτυγμένη οἰκονομίᾳ ὁ τομέας καταναλωτικῶν ἀγαθῶν ἐνδέχεται νὰ θεωρηθεῖ, στὰ πλαίσια τῆς θεωρίας διεθνοῦς ἐμπορίου, ἐντασης κεφαλαίου σὲ σχέση μὲ τὸν τομέα κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν μιᾶς ύπανταπτυκῆς χώρας. Ἐδῶ, ὡστόσο, γίνεται λόγος γιὰ μιὰ μόνο χώρα, ἐξ οὐ δικαιολογεῖται ἡ ύπόθεσή μας.

προϊόντα τῶν τομέων ύψηλότερης τάξης. Τὰ ἐπιχειρηματικὰ σχέδια ποὺ πραγματοποιήθηκαν ώς ἀπότελεσμα τῆς νομισματικῆς ἐπέκτασης τείνουν πρὸς ἀναίρεση.

Καθὼς ὁ τομέας ἀγαθῶν ύψηλότερης τάξης ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζει ζημίες, τὸ ἐπιτόκιο τείνει νὰ ἐπανέλθει στὰ ἀρχικά του ἐπίπεδα, καθὼς ἡ νομισματικὴ ἐπέκταση δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συνεχιστεῖ ἐπ' ἄπειρο. Ἀπὸ μιὰ στιγμὴ καὶ ἔπειτα, παύει νὰ ἀποτελεῖ αἰτία παραγωγικῶν ἀναδιαρρόσεων καὶ καθίσταται καθαρὰ πληθωριστική. Σύντομα, τὸ κοινὸ ἀντιλαμβάνεται τὴν κατάσταση καὶ τὰ ἐπιτόκια προσαρμόζονται μὲ βάση τίς πληθωριστικὲς προσδοκίες, ἀναιρώντας ἔτοι τὴν ἀποτελεσματικότητα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἀπὸ τῇ συνέχισή της εἶναι ἡ πλήρης ἀπαξίωση του νομίσματος⁶⁷.

Μὲ τὸ τέλος τῆς νομισματικῆς ἐπέκτασης, τὸ ἐπιτόκιο συνήθως ὑπερβαίνει τὰ ἀρχικά του ἐπίπεδα. Αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως στὸ premium γιὰ ἀναμενόμενο πληθωρισμὸ ποὺ ὑποχρεώνονται νὰ καταβάλλουν οἱ δανειζόμενοι, ὡς «φόρο» γιὰ τὸ πρόσφατο οἰκονομικὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ λόγω τῆς διατηρούμενης ύψηλῆς τιμῆς τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ληφθέντος ὑπόψη τοῦ χρόνου ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ στὴν ὅμαλότητα.

Ταυτόχρονα, ὅπως παρατήρησε ὁ Χάγιεκ⁶⁸, τὸ ἐπιτόκιο παρουσιάζεται αὐξημένο, ἐξ αἰτίας τῆς ύψηλῆς ζήτησης γιὰ δανειακὸ κεφάλαιο ἀπὸ τοὺς ἐπιχειρηματίες στοὺς τομεῖς ἀγαθῶν ύψηλότερης τάξης, οἱ ὅποιοι ἐν ὅψει χρεοκοπίας καὶ μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν ἀποτυχία τῶν ἐγχειρημάτων τους, εἶναι διατεθειμένοι νὰ καταβάλλουν ύψηλὸ τίμημα γιὰ νὰ ὀλοκληρώσουν τὰ σχέδιά τους. Ὁσοι δὲν ἔχουν τὴν ἀπαραίτητη φήμη εἶναι δυνατὸν, ὑπὸ τέτοιες συνθῆκες, νὰ γίνουν θύματα περιοριστικῆς διαθέσεως πίστεως (credit rationing)⁶⁹.

Αὐτὴ ἡ ἀπέλπιδα προσπάθεια εἶναι δυνατὸν νὰ τονώσει προσωρινὰ τὴν ζήτηση γιὰ κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ χαμηλότερης τάξης, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦνται ώς εἰσροές σὲ αὐτὰ τῆς ύψηλότερης τάξης. Όδηγει ὅμως καὶ σὲ περαιτέρω αὔξηση τοῦ κόστους παραγωγῆς τοῦ τομέα ποὺ παράγει τὰ τελευταῖα, δηλαδὴ σὲ ύψηλότερες τιμὲς σὲ ὅρους μισθῶν⁷⁰, ἐξέλιξη ποὺ δυσχεραίνει ἀκόμη περισσότερη τὴν ἐπιβίωσή του.

⁶⁷ Βλ. Ludwig von Mises, *The „Austrian“ Theory of the Trade Cycle*, στὸ συλλογικὸ τόμο *The Austrian Theory of the Trade Cycle and other essays*, (Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 1996), σσ. 29-30.

⁶⁸ F.A. Hayek, *Investment that raises the demand for capital*, (Review of Economics and Statistics, Νοέμβριος 1937), τεῦχος 4.

⁶⁹ Βλ. Ludwig von Mises, *On the Manipulation of Money and Credit*, (Free Market Books, 1978), σ. 127.

⁷⁰ Βλ. L.S. Moss, K.I. Vaughn, *Hayek's Ricardo Effect: A Second Look*, (History of Political Economy, Χειμώνας 1986), τεῦχος 4, σ. 554.

Τελικά, έπέρχεται ή κατάρρευση τῶν ζημιογόνων ἐπιχειρήσεων καὶ μαζὶ μὲ αὐτὲς συμπαρασύρεται μεγάλο τμῆμα τῆς οἰκονομίας. Τράπεζες ποὺ εἶχαν διαθέσει κεφάλαια πρὸς αὐτές⁷¹, ἐπιχειρήσεις τῶν ὅποιων ἡ ζήτηση ἦταν ἀμεσα συνδεδεμένη μὲ τὴ συνέχιση τῆς λειτουργίας τους, μικροεπενδυτὲς ποὺ εἶχαν ἀγοράσει ἀντίστοιχες μετοχὲς καὶ βέβαια ἀπολυμένοι ἐργαζόμενοι συνθέτουν τὸ σκηνικὸ τῆς ἐπόμενης μέρας.

“Οσο μάλιστα πιὸ ἀνεπτυγμένη εἶναι μὰ οἰκονομία, τὰ στάδια τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας μέχρι τὸ τελικὸ προϊὸν εἶναι περισσότερα καὶ ἡ οἰκονομικὴ βαρύτητα τῶν τομέων ποὺ πλήττονται μεγαλύτερη. Οἱ ἐπιπτώσεις στὴ γενικὴ εὐημερίᾳ εἶναι τέτοιας ἔκτασης, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἀγνοηθοῦν. Γεγονὸς ποὺ γίνεται περισσότερο εὔκρινὲς ὅταν παρατηρεῖται ὑφεση σὲ διάφορες, οἰκονομικὰ ἀλληλεξαρτώμενες, χῶρες ταυτόχρονα, ὅπως συνέβη στὴν περίπτωση τῆς Μεγάλης Υφεσης τὴ δεκαετία τοῦ ’30.

Οἱ αὐστριακοὶ οἰκονομολόγοι ύποστηρίζουν πὼς οἱ ἀντίξοες συνθῆκες ποὺ προκύπτουν κατὰ τὴν περίοδο τῆς ὑφεσης εἶναι ἀναπόφευκτες, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖες γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ στὴν ὁμαλότητα⁷². Όποιαδήποτε κρατικὴ παρέμβαση, εἴτε ἀφορᾶ σὲ δημοσιονομικά, νομισματικὰ ἢ θεσμικὰ μέτρα, ὅχι μόνο δὲν μπορεῖ νὰ βελτιώσει τὴν κατάσταση, μὰ εἶναι βέβαιο πὼς θὰ τὴν ἐπιτείνει⁷³.

Ἡ λύση ποὺ προτείνουν ἀναφέρεται στὴν ἀποφυγὴ τῆς ἐμφάνισης ἐνὸς οἰκονομικοῦ κύκλου, παρὰ στὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπάλυνση τῶν προκυπτουσῶν δυσμενειῶν. Αὐτὴ σχετίζεται μὲ τὴ λειτουργία τοῦ νομισματικοῦ συστήματος, θέμα μὲ τὸ ὅποιο θὰ ἀσχοληθοῦμε στὸ δεύτερο μέρος. Πρὸς τὸ παρόν, θὰ ἔξετάσουμε δρισμένες ἐναλλακτικὲς θεωρίες τῶν οἰκονομικῶν κύκλων, ἔχοντας κατὰ νοῦ τὰ συμπεράσματα στὰ ὅποια μόλις καταλήξαμε.

⁷¹ Ίδιας ἀν ἦταν τῆς μορφῆς *venture capital*. Σὲ περίπτωση ποὺ εἶχαν ἔξασφαλίσει κατάλληλες ἐγγυήσεις, εἶναι δυνατὸ οἱ τράπεζες νὰ ἐξέλθουν ἐπωφελημένες ἀπὸ μιὰ τέτοια κρίση, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι δραματικῆς μορφῆς.

⁷² Άκομα καὶ ἡ ἀπευκταία γιὰ τοὺς περισσότερους οἰκονομολόγους περίπτωση τοῦ ἀποπληθωρισμοῦ δὲν προκαλεῖ ἀνησυχία στοὺς θιασῶτες τῆς αὐστριακῆς θεωρίας. Βλ. σχετικὰ Mark Thornton, *Apoplithorismophobia*, (*The Quarterly Journal of Austrian Economics*, Χειμῶνας 2003), σσ. 111-16

⁷³ Βλ. Murray Rothbard, *Economic Depressions: Their Cause and Cure*, (Constitutional Alliance of Lansing, Μίσιγκαν 1969), σσ. 25-26, ὅπου ὁ συγγραφέας θεωρεῖ τοὺς ἀμερικανοὺς προέδρους Hoover καὶ Roosevelt ποὺ διαδοχικὰ παρέλαβαν τὴν ἔχουσία ἀπὸ τὸν Coolidge, ὡς ὑπεύθυνους γιὰ τὴν ἐπιμήκυνση τῆς ὑφεσης ποὺ ξεκίνησε ἐπὶ προεδρίας τοῦ τελευταίου.

Εναλλακτικές θεωρίες

Οι διακυμάνσεις στὸν ὄγκο τῆς παραγωγῆς μιᾶς οἰκονομίας ἔγιναν ἀντιληπτὲς καὶ ἐπιχειρήθηκε ἡ ἔξήγησή τους ἀπὸ πολὺ νωρίς. Συχνά, οἱ πρῶτες ἔξηγήσεις ποὺ δόθηκαν ἀναφέρονταν στὸ χῶρο τῆς μεταφυσικῆς, παρὰ στηρίζονταν σὲ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση. Άκομη καὶ ἔνας οἰκονομολόγος τοῦ ἐπιπέδου τοῦ Stanley Jevons δὲ δίστασε νὰ συσχετίσει τοὺς οἰκονομικοὺς κύκλους στὶς ἡλιακὲς κηλίδες⁷⁴.

Μὲ δρους τῆς ἐπιστήμης τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, οἱ θεωρίες ποὺ ἔχουν διατυπωθεῖ γιὰ τὴν ἔξήγηση τοῦ φαινομένου μπροστὸν νὰ διακριθοῦν σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες, μὲ εἰδοποιὸ διαφορὰ τὴν ἔμφαση ποὺ ἀποδίδεται στὸ νομισματικὸ χαρακτῆρα τοῦ πρωταρχικοῦ αἵτιου. Οἱ νομισματικὲς θεωρίες εἶναι, κατὰ κανόνα, παλαιότερες, ἐνῷ αὐτὲς ποὺ ἐπικεντρώνονται σὲ πραγματικὰ μεγέθη τῆς οἰκονομίας, πολλαπλαστιάστηκαν κυρίως μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ κλασικοῦ ἔργου τοῦ Keynes Η γενικὴ θεωρία τῆς Απασχόλησης, τοῦ Τόκου καὶ τοῦ Χρήματος (1936).

Βασικὸ σημεῖο ἐκκίνησης τῆς νομισματικῆς προσέγγισης εἶναι ἡ θεωρία τοῦ φυσικοῦ ἐπιποκίου τοῦ Knut Wicksell. Ή ἐν λόγῳ ἔννοια ἐπέτρεψε τὴ συστηματικὴ συσχέτιση τῶν οἰκονομικῶν κύκλων μὲ τοὺς πιστωτικοὺς, φαινόμενο τὸ ὅποιο εἶχε παρατηρήσει ἀπὸ πολὺ νωρὶς ὡς θεωρούμενος ἀπὸ πολλοὺς ὡς πατέρας τῆς θεωρίας τῶν οἰκονομικῶν κύκλων Clement Juglar⁷⁵.

Ο μαθητής τοῦ -προσωπικοῦ ἔχθροῦ τοῦ Μίζες- Gustav Schmoller τῆς γερμανικῆς ἱστορικῆς σχολῆς, Arthur Spiethoff ἐκμεταλλεύτηκε τὴ βιελιανὴ ἰδέα τῆς παρέκκλισης τοῦ ἐπιποκίου ἀπὸ τὴ φυσική του τιμὴ λόγῳ νομισματικῆς ἐπέκτασης, ἀλλὰ ἀπέδωσε τὴν τελευταία σὲ τεχνολογικὲς καινοτομίες ἡ ἀνακάλυψη νέων ἀγορῶν⁷⁶. Υπὸ αὐτὴ τὴν ἔννοια, οἱ κρίσεις ἦταν ἐγγενὲς χαρακτηριστικὸ τῆς λειτουργίας τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς καὶ ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους ὡς ζήτημα γενικῆς ὑπερπαραγωγῆς.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο, μάλιστα, συναντάται μὲ τὸν Tugan-Baranovsky⁷⁷ ποὺ κάνοντας χρήση μαρξιστικῶν ἔννοιῶν συνέδεσε τὴν αἰφνίδια

⁷⁴ Βλ. Stanley Jevons, *Influence of the Sun-Spot Period on the Price of Corn*, (Nature, 1875).

⁷⁵ Βλ. Clement Juglar, *Des crises commerciales*, (Annuaire de l'économie politique, 1856).

⁷⁶ Βλ. Arthur Spiethoff, *Vorbemerkungen zu einer Theorie der Überproduktion*, (Schmoller's Jahrbuch, 1902).

⁷⁷ Ο ὑποστηρικτὴς τῶν ἀπόψεων τοῦ Μιχαὴλ Τουγκάν-Μπαρανόφσκι, αὐστρομαρξιστὴς Rudolf Hilferding συμμετεῖχε σὲ μνημειώδεις ἀντιπαραθέσεις μὲ τὸν Όιγκεν φὸν Μπέμ-Μπαβέρκ.

έπεκταση τοῦ πιστωτικοῦ κεφαλαίου (έλεύθερο χρῆμα, σύμφωνα μὲ τὴν δρολογία του) μὲ τὴν ἐμφάνιση ὑπερβάλλοντος κεφαλαιακοῦ δυναμικοῦ στὴν οἰκονομία. Αὐτή του ἡ θέση τὸν ὁδήγησε σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τοὺς περισσότερους μαρξιστὲς ποὺ ὑποστήριζαν τὴ μία ἡ τὴν ἄλλη παραλλαγὴ τῆς θεωρίας ὑποκατανάλωσης.

Ο Ralph Hawtrey, μαρσαλιανὸς οἰκονομολόγος τοῦ βρετανικοῦ νομισματοκοπείου, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ὁ πλέον ὁρθόδοξος τῆς νομισματικῆς προσέγγισης. Άντιλαμβανόταν τὸν οἰκονομικὸν κύκλο ὡς ἀκριβὲς ἀντίγραφο τοῦ φαινομένου τῆς διαδοχῆς πληθωρισμοῦ καὶ ἀποπληθωρισμοῦ, ποὺ μπορεῖ νὰ προκληθεῖ ἀπὸ τὴν ἐναλλαγὴ ἐπεκτατικῆς καὶ συσταλτικῆς πολιτικῆς μιᾶς ἐκδοτικῆς τράπεζας. Η αὕτη η τοῦ γενικοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν⁷⁸ ἥταν ἀσφαλὲς κριτήριο γιὰ τὴν ἀπόφανση ὅτι βρισκόμαστε στὸ πρώτο στάδιο τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου, ποὺ θὰ ἀκολουθηθεῖ ἀπὸ μιὰ περίοδο ὑφεσης.

Η μονεταριστικὴ σχολὴ τοῦ Milton Friedman, παρὰ τὶς πρωτότυπες συστάσεις οἰκονομικῆς πολιτικῆς ποὺ ἀνέπτυξε, ἀποτέλεσε, σὲ γενικὲς γραμμὲς, προσπάθεια ἀναβίωσης αὐτῆς τῆς παραδοσιακῆς νομισματικῆς θεωρίας⁷⁹.

Παρόμοιες ἀπόψεις εἶχε ὁ σουηδὸς Gustav Cassel. Ἐπικριτικὸς τῆς θεωρίας τοῦ ἐπιτοκίου τοῦ Böhm-Bawerk⁸⁰, ἡ θεωρία του ἀγνοεῖ τὸ πρόβλημα τῆς διαχρονικῆς προτίμησης τῶν αὐστριακῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἀντιλαμβάνεται τὶς διαφορὲς μεταξὺ τῶν τομέων τῆς οἰκονομίας. Σὲ αὐτὸν ὑπερτερεῖ ἡ προσέγγιση τοῦ πρώην μαθητὴ τοῦ Χάγιεκ, ἀλλὰ μετέπειτα κεϋνσιανοῦ, Nicholas Kaldor⁸¹.

Ο Kaldor ἀναγνωρίζει τὴ σημασία τῆς διάρθρωσης τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ ἀμφισβητεῖ τὴν ἰσχὺ τοῦ χαγιεκιανοῦ ἀποτελέσματος Ρικάρντο ποὺ συντελεῖ στὴ μείωση τῆς ζήτησης τῆς παραγωγῆς τοῦ τομέα κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν. Αντίθετα, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ τομέας ποὺ ἀναπτύσσεται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ποὺ πλήττεται πρῶτος (ἀνάλογα μὲ τὴ φάση τοῦ κύκλου) εἶναι τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Η ἔρμηνεία του στηρίζεται στὴν ὑπόθεση ὅτι πρὸν τὴν πιστωτικὴ ἐπέκταση ὑφίσταται ἀνεκμετάλλευτη παραγωγικὴ δυναμικότητα στὴν οἰκονομία, μὲ

⁷⁸ Ο Hawtrey ὑποστήριζε τὴν ποσοτικὴ θεωρία τοῦ χρήματος τοῦ Irving Fisher, ποὺ συνέδεε ἀμεσα προσφορὰ χρήματος μὲ πληθωρισμό, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα (στὴ διάρκεια ἐνὸς οἰκονομικοῦ κύκλου).

⁷⁹ Βλ. Milton Friedman, Anna J. Schwartz, *Money and Business Cycles*, (The Review of Economics and Statistics, Φεβρουάριος 1963), τόμος 45, τεῦχος 1, μέρος 2, συμπλήρωμα, σσ. 32-64.

⁸⁰ Βλ. Gustav Cassel, *The Nature and Necessity of Interest*, (Macmillan, Νέα Υόρκη 1903).

⁸¹ Βλ. Nicholas Kaldor, *Capital Intensity and the Trade Cycle*, (Economica, Φεβρουάριος 1939), τόμος 6, τεῦχος 21, σσ. 40-66, *Professor Hayek and the Concertina Effect*, (Economica, Νοέμβριος 1942), τόμος 9, τεῦχος 36, σσ. 359-82.

ἀποτέλεσμα τὰ νεοεισερχόμενα κεφάλαια νὰ κατευθύνονται σὲ μισθούς, παρὰ σὲ ἀναδιάταξη τῆς παραγωγῆς.

Ἡ ἀγγλοσαξωνικὴ παράδοση, ποὺ ξεκινάει μὲ τοὺς J.S. Mill καὶ Alfred Marshall, κινεῖται πρὸς ἄλλη κατεύθυνση. Χωρὶς νὰ ἀγνοοῦν τὴ σημασία τῶν κινήσεων τοῦ ἐπιτοκίου, οἱ ἐν λόγῳ οἰκονομολόγοι δίνουν ἔμφαση σὲ ψυχολογικοὺς παράγοντες καὶ σὲ ζητήματα συγχρονισμοῦ ζήτησης καὶ προσφορᾶς.

Ο Irving Fisher⁸² διαπιστώνει δτι χρονικὲς ύστερησεις στὴ συμπεριφορὰ τῶν οἰκονομικῶν ύποκειμένων μποροῦν νὰ προκαλέσουν οἰκονομικὲς διακυμάνσεις. Η ἀβεβαιότητα γιὰ τοὺς λόγους αὐξῆσης τῆς ζήτησης κατὰ τὴν πρώτη φάση τοῦ κύκλου, καθὼς καὶ τὸ κόστος προσαρμογῆς (adjustment cost) σὲ μεταβαλλόμενες συνθῆκες εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη του, καθοριστικά.

Οι λανθασμένες προσδοκίες τῶν ἐπενδυτῶν, ὡς ἀποτέλεσμα ὑπερβολικῆς αἰσιοδοξίας ἢ πεσιμισμοῦ, καὶ τὰ προκύπτοντα ἐπιχειρηματικὰ σφάλματα ἀποτελοῦν τὸ βασικότερο αἴτιο πίσω ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς κύκλους, σύμφωνα μὲ τὸν οἰκονομολόγο τοῦ Καϊμπριτζ Arthur Pigou⁸³. Ο μεγάλος χρόνος ἀπόσβεσης τοῦ ἐπενδεδυμένου κατὰ τὴν ἄνθιση κεφαλαίου ἐπιτείνει περισσότερο τὴν κρίση.

Οι παραπάνω ἀπόψεις ἐπηρέασαν καὶ τὴν κεϋνσιανὴ προσέγγιση. Στὸν Κέυνς γενικὰ ἀποδίδεται ἡ ἐπαναφορὰ στὸ προσκήνιο τῆς σχετικὰ ἀπαξιωμένης στοὺς κύκλους τῶν νεοκλασικῶν οἰκονομολόγων θεωρίας ὑποκατανάλωσης. Η τελευταία εἶχε συνδεθεῖ εἴτε μὲ τὴ μαλθουσιανή, εἴτε μὲ τὴ μαρξιστικὴ παράδοση⁸⁴ καὶ φαινόταν νὰ ἔχει κλείσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Διαμάχης περὶ τῆς Γενικῆς Υπερπροσφορᾶς (General Glut Controversy), τὴ δεκαετία τοῦ 1820, ὅπότε ἐπικράτησε στὴ συνείδηση τῶν περισσοτέρων ἡ γνωστὴ ταυτότητα τοῦ Say.

Ο Κέυνς στὴν πραγματικότητα δὲν ἀνέπτυξε κάποια ὀλοκληρώμενη θεωρία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων⁸⁵. Οι κεϋνσιανοὶ

⁸² Βλ. Irving Fisher, *Recent Changes in Price Levels and their Causes*, (American Economic Review, Απρίλιος 1911), τόμος 1, τεῦχος 2, σσ. 37-45.

⁸³ Βλ. A.C. Pigou, *Industrial Fluctuations*, (The Quarterly Journal of Economics, Αὔγουστος 1928), τόμος 42, τεῦχος 4, σσ. 669-77.

⁸⁴ Στὴ μαλθουσιανὴ παράδοση, κυριότερος συγγραφέας εἶναι ὁ γάλλος σοσιαλιστής Sismonde de Sismondi, ἐνῶ στὴ μαρξιστικὴ ὁ βρετανὸς John Hobson. Βλ. Sismonde de Sismondi, *Nouveaux principes d'économie politique ou De la richesse dans ses rapports avec la population* (INaLF, 1819), Alvin S. Johnson, *Review of Hobson's « Industrial System »*, (American Economic Review, Απρίλιος 1911) τόμος 1, τεῦχος 2, σσ. 315-18.

⁸⁵ «Τὰ κεϋνσιανὰ οἰκονομικά, παρὰ τὰ ὅσα ἔχουν κάνει γιὰ τὴν κατανόηση ἀπὸ μέρους μας τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, ἔχουν πέραν πάσης ἀμφιβολίας ἀφήσει τουλάχιστον ἔνα σπουδαῖο πράγμα ούσιαστικὰ ἀνεξήγητο· καὶ αὐτὸ τὸ πράγμα δὲν εἶναι τίποτα λιγότερο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν οἰκονομικὸ κύκλο (...) Γιατὶ ὁ Κέυνς δὲ μᾶς ἔδειξε, καὶ δὲν ἐπεχείρησε νὰ μᾶς δείξει, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς νύξεις, γιατὶ συμβαίνει στὸ παρελθόν τὸ ἐπίπεδο τῆς δραστηριοτήτας νὰ ἔχει παρουσιάσει διακυμάνσεις ποὺ ἀκολουθοῦν

οίκονομολόγοι, όμως, στηριζόμενοι στὸ νέο μακροοικονομικὸ μοντέλο τοῦ δασκάλου τους, ἀσχολήθηκαν ἐπισταμένα μὲ τὸ θέμα. Οἱ περισσότεροι εἶχαν ως σημεῖο ἔκκινησης τὸν πολλαπλασιαστὴ ἐπενδύσεων ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ ἀπλὸ κεϋνσιανὸ μοντέλο $Y = C + I$ καὶ τὶς διάφορες περισσότερο πολύπλοκες παραλλαγές του. Η θέση ὅλων, σὲ κάθε περίπτωση ἦταν πώς ἡ καθοριστικὴ μεταβλητὴ στὶς οἰκονομικὲς διακυμάνσεις εἶναι οἱ ἐπενδύσεις, καὶ ὅχι τὸ χρῆμα.

Μὲ χρήση μαθηματικῶν ἐργαλείων, ὅπως ὁ διαφορικὸς λογισμός, καὶ τῆς ὑπόθεσης περὶ ὑπαρξῆς ἀσταθῶν παραμέτρων στὸ ὑπόδειγμα, ὁ Paul Samuelson, στηριζόμενος σὲ προηγούμενες ἐργασίες τῶν Alvin Hansen καὶ Roy Harrod, κατέληξε σὲ ἓνα δυναμικὸ μακροοικονομικὸ μοντέλο, γνωστὸ ως ταλαντωτῆς Σάμιουελσον (Samuelson oscillator)⁸⁶. Ἀν καὶ ἀδυνατοῦσε νὰ ἐρμηνεύσει δομικὰ σταθεροὺς κύκλους⁸⁷, ἀποτέλεσε προπομπὸ γιὰ μιὰ ἀτελείωτη σειρὰ ἐγχειρημάτων γιὰ μαθηματικὴ προτυποποίηση τῶν οἰκονομικῶν κύκλων. Ωστόσο, αὐτὴ ἡ κατεύθυνση εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἄγονη (καθὼς τὰ μαθηματικὰ εἶναι ταυτολογικά), ἀν δὲ συνοδεύεται ἀπὸ θεωρητικὲς καινοτομίες.

Μιὰ τέτοια καινοτομία μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ θεωρία τῶν κύκλων ἀποθεμάτων (Inventory Cycles) τοῦ Metzler, ἡ ὅποια κάνοντας χρήση τοῦ κεϋνσιανοῦ μοντέλου, ἀποδίδει τὶς οἰκονομικὲς διακυμάνσεις σὲ χρονικὲς ὑστερήσεις ποὺ οφείλονται στὴ διαχείριση τῶν ἀποθέματων ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις⁸⁸. Ἐπίσης, οἱ Duesenberry καὶ Smithies συνέβαλαν στὴν ἀνάπτυξη τῆς κεϋνσιανῆς θεωρίας μὲ τὴν πρωτότυπη ἰδέα ὅτι οἱ μεταβλητὲς τῆς κατανάλωσης καὶ τῆς ἐπένδυσης παρουσιάζουν τὸ φαινόμενο τῆς ἀσυμμετρίας (ratchet effect)⁸⁹.

Ο Slutsky ἐπεξέτεινε τὸ κεϋνσιανὸ μοντέλο κάνοντας χρήση παραμέτρων ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν σὲ shock στὴν οἰκονομία⁹⁰. Σὲ αὐτὴ τὴν κατεύθυνση κινεῖται ἀκόμα καὶ ἡ θεωρία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων τῶν πρόσφατα βραβευθέντων μὲ Νόμπελ Finn Kydland καὶ Edward Prescott, μὲ τὴ βασικὴ διαφορὰ ὅτι θεωροῦν πώς τὰ shock προέρχονται ἀπὸ τὴν

τόσο ὄρισμένη μορφή», γράφει ὁ John Hicks στὸ ἔργο του *A contribution to the theory of the trade cycle*, (Clarendon Press, Όξφορδη 1950), σ. 1.

⁸⁶ Βλ. Paul Samuelson, *Interaction Between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration*, (The Review of Economics and Statistics, Μάιος 1939), τόμος 21, τεῦχος 2, σσ. 75-78.

⁸⁷ Αὐτὸ ἐπεχείρησε νὰ ἐπιτύχει ὁ John Hicks θέτοντας ὄρια στὶς ἀσταθεῖς ταλαντώσεις. Βλ. Hicks, στὸ ἴδιο.

⁸⁸ Βλ. Loyd A. Metzler, *The Nature and Stability of Inventory Cycles*, (The Review of Economics and Statistics, Αὔγουστος 1941), τόμος 23, τεῦχος 3, σσ. 113-29.

⁸⁹ Βλ. James S. Duesenberry, *Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior*, (Harvard University Press, 1949), Arthur Smithies, *Economic Fluctuations and Growth*, (Econometrica, Ιανουάριος 1957), τόμος 25, τεῦχος 1, σσ. 1-52.

⁹⁰ Βλ. Eugen Slutsky, *The Summation of Random Causes as the Source of Cyclical Processes* (Econometrica, Απρίλιος 1937), τόμος 5, τεῦχος 2, σσ. 105-146.

πλευρὰ τῆς προσφορᾶς, ἀντὶ τῆς ζήτησης, ὅπως εἶναι ἡ πάγια θέση τῆς κεϋνσιανῆς σχολῆς⁹¹.

Ἐκτὸς τῆς παραδοσιακῆς κεϋνσιανῆς σημειολογίας, ἀλλὰ συγγενεῖς μὲ τὴ μεθοδολογία της, εἶναι τέλος οἱ προσεγγίσεις τῶν Kalecki καὶ Goodwin, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ εἰσάγουν φιλοσπαστικὲς ἐννοιες ὅπως ἡ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος ἢ ἡ ταξικὴ πάλη στὴν ἀνάλυση τῶν οἰκονομικῶν κύκλων⁹².

Συνοψίζοντας τὰ εὑρήματα τῆς παραπάνω συνοπτικῆς ἐπισκόπησης ἐναλλακτικῶν θεωριῶν γιὰ τὴν ἔξήγηση τῶν οἰκονομικῶν κύκλων, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε τὶς θεμελιώδεις τους διαφορὲς ἀπὸ τὴν προσέγγιση τῆς αὐστριακῆς σχολῆς.

Οἱ νομισματικὲς θεωρίες, παρὰ τὶς ὅποιες διαφορὲς μεταξὺ τους, παραβλέπουν τὴν σημασία τῶν διαρθρωτικῶν μεταβολῶν ποὺ ἐπιτελοῦνται στὴν οἰκονομία, ἢ στὴν καλύτερη περίπτωση τὶς ἀντιστρέφουν.

Οἱ μὴ νομισματικὲς θεωρίες, κεϋνσιανὲς καὶ μή, ἐκκινοῦν ἀπὸ τελείως διαφορετικὴ βάση. Αναζητώντας τὴν αἰτία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων στὸ χῶρο τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας, σὲ ἔξωγενεῖς διαταρακτικοὺς παράγοντες ποὺ δὲν παρουσιάζουν κανονικότητα ἢ περιοδικότητα, σὲ δύσκολα παρατηρήσιμα κοινωνικὰ χαρακτηριστικὰ ἢ σὲ ἐγγενεῖς ἀδυναμίες τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς ἀπέχουν παρασάγγας ἀπὸ τὴν αὐστριακὴ θεωρία.

Σημαντικὰ διαφορετικὲς εἶναι καὶ οἱ λύσεις ποὺ προτείνονται ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἀντικρουόμενων ἔρμηνειῶν τοῦ φαινομένου. Οἱ συγκεκριμένες προτάσεις γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν οἰκονομικῶν κύκλων, ὅπως ἔχουν διατυπωθεῖ ἀπὸ τὴν αὐστριακὴ σχολὴ θὰ ἔξεταστοῦν στὴ συνέχεια.

⁹¹ Βλ. Finn E. Kydland, Edward C. Prescott, *Time to Build and Aggregate Fluctuations*, (Econometrica, Νοέμβριος 1982), τόμος 50, τεῦχος 6, σσ. 1345-70. Πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι οἱ συγγραφεῖς κάνουν λόγο γιὰ πραγματικοὺς οἰκονομικοὺς κύκλους (real business cycles), ὑπὸ τὴν ἐννοια ὅτι παραβλέπεται ἐκ προοιμίου ἡ νομισματικὴ ὄψη τοῦ φαινομένου.

⁹² Βλ. Michal Kalecki, *Theory of Economic Dynamics: An essay on cyclical and long-run changes in capitalist economy*, (Allen & Unwin, 1956), Richard M. Goodwin, *A Growth Cycle* στὸ *Socialism, Capitalism and Economic Growth* (Cambridge University Press, 1967).

Μέρος Δεύτερο
Συνέπειες τής Αύστριακής Θεωρίας στὸ Νομισματικὸ Σύστημα

1

Αύστριακή Θεωρία καὶ νομισματικὸ σύστημα

Στὸ πρῶτο μέρος, εἴδαμε ὅτι οἱ οἰκονομικοὶ κύκλοι πυροδοτοῦνται ἀπὸ τὴν νομισματικὴν ἐπέκτασην σὲ μιὰ οἰκονομία. Ἐφ' ὅσον εἰσέλθουμε στὴν πρώτη φάση τοῦ κύκλου, ἡ ἐξέλιξη του εἶναι, σὲ ἀδρὲς γραμμὲς προδιαγεγραμμένη. Οἱ προτάσεις γιὰ ἀσκησην κατάλληλης δημοσιονομικῆς (κεῦνσιανὴ προσέγγιση) ἢ νομισματικῆς πολιτικῆς⁹³ (μονεταριστικὴ προσέγγιση) ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς κυβέρνησης ἢ τῆς νομισματικῆς ἀρχῆς ἀντίστοιχα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαλεῖψουν ἢ ἔστω ἀπαλύνουν τὶς ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις ποὺ ἐμφανίζονται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὕφεσης. Σύμφωνα μὲ τὴν αύστριακὴ προσέγγιση, ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη λύση εἶναι ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ φαινομένου στὴ φίλα του.

Πρὸς τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ στόχου, ἀπαιτεῖται νὰ καταπολεμηθοῦν τὰ αἴτια ποὺ προκαλοῦν τὴ νομισματικὴ ἐπέκταση. Οἱ αύστριακοὶ οἰκονομολόγοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ προσφορὰ χρήματος σὲ μιὰ οἰκονομία μπορεῖ νὰ εἶναι διαχρονικὰ σταθερή. Η αὔξηση τοῦ συνολικοῦ οἰκονομικοῦ προϊόντος εἶναι δυνατή σὲ συνθῆκες ἀποτληθωρισμοῦ, ἐνῷ τὰ ἐπιχειρήματα περὶ ὑποτιθέμενης ἔλλειψης ζευστότητας μιᾶς οἰκονομίας ἀντιμετωπίζονται ως παρόμοιας ἐγκυρότητας μὲ τὶς ἀφελεῖς θεωρίες περὶ χρήματος τοῦ Lysander Spooner.⁹⁴

Όταν ἀναφερόμαστε σὲ προσφορὰ χρήματος, ὁ δρος δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴ νομισματικὴ κυκλοφορία, δηλαδὴ τὸ σύνολο τῶν κερδάτων καὶ τραπεζογραμματίων σὲ χρήση ἐντὸς μιᾶς οἰκονομίας. Η προσφορὰ χρήματος μὲ τὴ μορφὴ M4⁹⁵, ἡ ὁποίᾳ περιλαμβάνει καταθέσεις ὅψεως καὶ προθεσμίας στὶς ἐμπορικὲς τράπεζες ἀλλὰ καὶ δημόσια

⁹³ Βλ. Milton Friedman, *Money Mischief (Episodes in Monetary History)*, (Harcourt Brace & Company, Νέα Υόρκη 1994), κεφ. 10, σσ. 249-260.

⁹⁴ Βλ. Lysander Spooner, *A New System of Paper Currency*, (Stacy & Richardson, Βοστώνη 1861). Έκεὶ ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ ποσότητα χρήματος πρέπει νὰ καθορίζεται αὐστηρὰ σὲ σχέση μὲ τὴν ποσότητα τῶν ἀγαθῶν, διαφορετικὰ εἶναι ἀδύνατη ἀκόμη καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἀνταλλακτικῆς οἰκονομίας. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ἀπὸ τὶς πολιτικὲς ἀπόψεις τοῦ ἀναρχικοῦ Spooner ἐπηρεάστηκαν, ὡστόσο, αύστριακοὶ θεωρητικοὶ, δπως ὁ Murray Rothbard.

⁹⁵ Σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τῶν διαφόρων, στενότερων καὶ εὐρύτερων, δρισμῶν τῆς προσφορᾶς χρήματος βλ. Παναγιώτη Γ. Κορλίδα, *Νομισματικὴ Θεωρία*, (Έκδ. Μπένου, Αθήνα 2000), Κεφ. 6, σσ. 146-77.

χρεόγραφα κάποιας ρευστότητας, είναι ή βέλτιστη προσέγγιση για τους σκοπούς μας⁹⁶.

Η ποσότητα τοῦ χρήματος σὲ μιὰ οἰκονομία ἐπηρεάζεται σὲ καθοριστικὸ βαθμὸ ἀπὸ τὸν τρόπο λειτουργίας τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν. Διὰ τῆς ἔννοιας τοῦ πολλαπλασιαστὴ καταθέσεων⁹⁷, τὸ ἐλάχιστὸ ποσοστὸ διακράτησης ρευστῶν διαθεσίμων ποὺ ὑποχρεοῦνται νὰ διατηροῦν οἱ τράπεζες, μεγεθύνεται ἐντὸς δρίων ποὺ ὑπερβαίνει ἐντυπωσιακὰ τὴ νομισματικὴ βάση.

Αὐτὴ ἡ ὑπερβολικὴ μεγέθυνση, σύμφωνα μὲ τοὺς αὐστριακοὺς, δὲν ὑπακούει στοὺς κανόνες τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς. Καθοριστικὴ σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο είναι ἡ πολιτικὴ τῆς Κεντρικῆς Τράπεζας, ἡ ὅποια πλὴν τοῦ ἐκδοτικοῦ μονοπωλίου, διατηρεῖ τὸ προνόμιο τοῦ ἐλέγχου τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν καὶ τῆς ἐπιβολῆς συγκεκριμένων κανόνων ἄσκησης τῆς δραστηριότητάς τους.

Οἱ Κεντρικὲς Τράπεζες, ἀνεξάρτητα τοῦ ἀν βρίσκονται ὑπὸ κρατικὸ ἐλέγχο ἢ διατηροῦν μικρότερη ἢ μεγαλύτερη αὐτονομία, καθορίζουν τὴν πολιτικὴ τους μὲ διοικητικὲς ἀποφάσεις. Η ἴδιότητα τοῦ νομίσματος ποὺ ἐκδίδουν ὡς ἀναγκαστικοῦ μέσου πληρωμῆς ἐντὸς μιᾶς ἐπικρατείας, τὶς θέτει ἐκτὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἐλεγκτικῶν μηχανισμῶν ποὺ αὐτὴ διαθέτει. Ο καθορισμὸς τῆς νομισματικῆς βάσης σύμφωνα μὲ τὴ χρήση κανόνων (rule-based) ἢ μὲ διακριτικὴ εὐχέρεια (discretionary policy) δὲν ἐπηρεάζει τὸ παραπάνω γενικὸ συμπέρασμα.

Ο ὁρισμὸς τοῦ βασικοῦ ἐπιτοκίου δανεισμοῦ καὶ τοῦ κόστους ἀναχρηματοδότησης τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν ἐπηρεάζει ἀμεσα ὀλόκληρη τὴν οἰκονομία. Πέραν τῆς λειτουργίας τους ὡς τελικῶν χρηματοδοτῶν (lenders of last resort), γεγονὸς ποὺ δημιουργεῖ τὸ νοθευτικὸ τῆς ἀγορᾶς πρόβλημα τοῦ ἡθικοῦ κινδύνου (moral hazard), οἱ Κεντρικὲς Τράπεζες μὲ τὶς ποικίλες παρεμβάσεις τους στὴν ἀγορὰ χρήματος (ὑποχρεωτικὲς δεσμεύσεις καταθέσεων, καθορισμὸς δεικτῶν φερεγγυότητας –solvency ratio- κλπ.), προκαλοῦν στρεβλώσεις σὲ ὀλόκληρο τὸ νομισματο-πιστωτικὸ σύστημα⁹⁸.

Οἱ αὐστριακοὶ οἰκονομολόγοι ὑποστηρίζουν ὅτι αὐτὲς οἱ στρεβλώσεις βρίσκονται στὴ βάση τῆς νομισματικῆς ἐπέκτασης, ποὺ μεταβάλλει τὸ ἐπιτόκιο ἀπὸ τὸ φυσικό του ὕψος καὶ προξενεῖ τὶς περιοδικὲς οἰκονομικὲς διακυμάνσεις. Τὸ ἴδιοτυπο καθεστώς τῶν ἐκδοτικῶν τραπεζῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴ συμμόρφωσή τους μὲ τὰ δεδομένα

⁹⁶ Βλ. Murray N. Rothbard, *Austrian Definitions of the Supply of Money* στὸ Louis M. Spadaro (ἐπ.), *New Directions in Austrian Economics* (Sheed Andrews & McMeel, Κάνσας 1978), σσ. 143-56.

⁹⁷ Βλ. Bennett T. McCallum, *Νομισματικὴ θεωρία καὶ πολιτική*, (Έκδ. Κριτική, Αθήνα 2002), Κεφ. 4, σσ. 82-87.

⁹⁸ Βλ. Murray N. Rothbard, *The Case Against the Fed*, (Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 1994).

τῆς ἀγορᾶς. Ή μοναδικὴ λύση εἶναι ἡ ἀρση τοῦ ἐκδοτικοῦ μονοπωλίου καὶ ἡ καθιέρωση ἐνὸς συστήματος «ἐλεύθερης τραπεζικῆς»⁹⁹.

Ο ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ διαφορετικῶν ἐκδοτικῶν τραπεζῶν μπορεῖ νὰ λάβει πολλὲς μορφές. Ή πιὸ παραδοσιακή, ἡ ὅποια ἄλλωστε ἐφαρμόστηκε πολλὲς φορὲς στὸ παρελθόν¹⁰⁰, ἀφορᾶ σὲ τραπεζογραμμάτια ποὺ ἐκδίδονται ἔχοντας ὡς βάση τους κάποιο πολύτιμο μέταλλο¹⁰¹. Η ἀγοραία ἀξία τους καθορίζεται μὲ βάση τὴν ἀξία τοῦ τελευταίου καὶ τὸ βαθμὸ μετατρεψιμότητάς τους σὲ αὐτό.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὑπάρχει σημαντικὴ διχογνωμία ἀνάμεσα στοὺς αὐτοτριακούς¹⁰². Οἱ περισσότεροι¹⁰³ στὴν παράδοση τοῦ Μίζες, ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ μετατρεψιμότητα τοῦ νομίσματος πρέπει νὰ εἶναι πλήρης. Ἀλλοι¹⁰⁴, συμφωνόντας μὲ τὸν Selgin¹⁰⁵ θεωροῦν ὅτι ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν ἔννοια τῶν κλασματικῶν ἀποθεματικῶν (fractional reserves)¹⁰⁶.

Η διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο θέσεων ἔδραζεται σὲ διαφορετικὴ σύλληψη τῆς ἔννοιας τοῦ χρήματος. Η μισεζιανὴ θέση ὅτι ἡ διατήρηση λογαριασμοῦ καταθέσεων ἔχει παροῦσα χρησιμότητα βρίσκεται σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι αὐτὴ ἀντλεῖ τὴ χρησιμότητά της ἀπὸ

⁹⁹ Βλ. David Glasner, *Free Banking and Monetary Reform*, (Cambridge University Press, 1989), Lawrence H. White (επ.), *Free Banking*, (Edward Elgar, Brookfield 1993), Vera C. Smith, *Rationale of Central Banking and the Free Banking Alternative*, (Liberty Fund, Ινδιαναπόλη 1990), Roger W. Garrison, *Central Banking, Free Banking, and Financial Crises*, (Review of Austrian Economics, 1996), τόμος 9, τεῦχος 2, σσ. 109-128.

¹⁰⁰ Βλ. Kevin Dowd (επ.), *The Experience of Free Banking*, (Routledge, Λονδίνο 1992), Lawrence H. White, Larry J. Sechrest, *Free Banking: Theory, History, and the Laissez-Faire Model*, (Quorum Books, Westport 1993), τοῦ ίδιου, *Free Banking in Scotland: A Dissenting View*, (Cato Journal, Χειμῶνας 1991), τόμος 10, τεῦχος 3, σσ. 799-808, *Free Banking in Britain: Theory, Experience, and Debate, 1800-1845*, (Cambridge University Press, 1984), Murray N. Rothbard, *The other side of the coin : Free Banking in Chile*, (Austrian Economics Newsletter, Χειμῶνας 1989), σσ. 1-3, τοῦ ίδιου, *The myth of free banking in Scotland*, (Review of Austrian Economics, 1988), τεῦχος 2, σσ. 229-46.

¹⁰¹ Η πλέον συνήθης περίπτωση εἶναι αὐτὴ τοῦ χρυσοῦ. Εξίσου συχνὰ ἰστορικὰ ἐφαρμόστηκε ὁ διμεταλλισμὸς, δηλαδὴ ἡ παράλληλη χρήση χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Γιὰ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ διμεταλλισμοῦ βλ. Milton Friedman, δ.π., Κεφ. 6 (Bimetallism Revisited) σσ. 126-56.

¹⁰² Pascal Salin, *Free Banking and Fractional Reserves: A Comment*, (The Quarterly Journal of Austrian Economics, 1998), τόμος 1, τεῦχος 3, σσ. 61-65, Jörg Guido Hülsmann, *Free Banking and Fractional Reserves: Response to Pascal Salin*, (The Quarterly Journal of Austrian Economics, 1998), τόμος 1, τεῦχος 3, σσ. 67-71.

¹⁰³ Βλ. Hans-Hermann Hoppe, *How is Fiat Money Possible*, (Review of Austrian Economics, 1994), τόμος 7, τεῦχος 2, σσ. 49-74, Murray N. Rothbard, *The Case for a 100 Percent Gold Dollar*, (Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 1991).

¹⁰⁴ Βλ. Lawrence H. White, *The Theory of Monetary Institutions*, (Blackwell, Οξφόρδη 1999).

¹⁰⁵ Βλ. George A. Selgin, *The Theory of Free Banking : Money Supply Under Note Competitive Issue* (Rowman & Littlefield, Νέα Υερσέη 1988).

¹⁰⁶ Σὲ περιορισμένη κλιμακα, πάντως, ἔτοι ὥστε νὰ μήν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς μέσο πιστωτικῆς ἐπέκτασης.

προεξόφληση μελλοντικῶν ύπηρεσιῶν¹⁰⁷. Σὲ κάθε περίπτωση, ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν αὐστριακῶν βρίσκεται σύμφωνη σχετικὰ μὲ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ κανόνα τοῦ χρυσοῦ¹⁰⁸.

Πιὸ φιλοσπαστικὴ εἶναι ἡ πρόταση ποὺ διετύπωσε ὁ Χάγιεκ στὸ βιβλίο του *H ἀποεθνοποίηση τοῦ χρήματος*¹⁰⁹. Εκεῖ ὁ συγγραφέας προτείνει τὴ χρήση μιᾶς δέσμης ἀγαθῶν, μὲ ὅσο τὸ δυνατὸν μεγαλύτερη σταθερότητα στὴν τιμὴ τους (σὲ σχέση μὲ τὸν κύριο ὅγκο τῶν ἀγαθῶν), ὡς βάση ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ καθορίζεται ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος, ποὺ θὰ ἐκδίδουν οἱ ἀνταγωνιζόμενες τράπεζες. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν, μπορεῖ νὰ περιλαμβάνονται πολύτιμα μέταλλα, ἀλλὰ σημαντικὴ ἔμφαση δίνεται σὲ ἄλλα ἀγαθὰ βασικῆς χρήσης, ὅπως τὸ πετρέλαιο¹¹⁰.

Μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ συστήματος τοῦ Bretton Woods, κανένα νόμισμα παγκοσμίως δὲν ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τιμὴ τοῦ χρυσοῦ εἴτε ἀμεσα, εἴτε ἔμμεσα (διαμέσου τοῦ δολαρίου). Ο Χάγιεκ πιστεύει ὅτι ἡ ἐπιστροφὴ σὲ κάποιο νομισματικὸ σύστημα μὲ βάση τὰ πολύτιμα μέταλλα δὲν εἶναι οὕτε ἐφικτὴ πλέον, ἀλλὰ οὕτε ἀναγκαία. Τὰ «hayeks», ὅπως ὀνομάζει τὸ ὑποτιθέμενο νόμισμα ποὺ προτείνει, θὰ ἔχουν τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἡ αξία τους δὲ θὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν, συχνά, ἐντονη μεταβλητότητα στὴν παραγωγὴ ἐνὸς ἀγαθοῦ¹¹¹ καὶ θὰ προσφέρουν τὴ δυνατότητα γιὰ ἐπιχειρηματικὲς καινοτομίες.

Όποιαδήποτε μορφὴ ἐλεύθερης τραπεζικῆς κι ἀν ἐφαρμοστεῖ στὴν πράξη, ἡ ἀνάλυση τῆς αὐστριακῆς σχολῆς ὑπαγορεύει πῶς τὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ὑπαρξη ἐκδοτικοῦ μονοπωλίου θὰ

¹⁰⁷ Βλ. John P. Cochran καὶ Steven T. Call, *Free Banking and Credit Creation : Implications for Business Cycle Theory*, (*The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 2000), τόμος 3, τεῦχος 3, σσ. 35-50.

¹⁰⁸ Βλ. Murray N. Rothbard, *The Case for a Genuine Gold Dollar* στὸ Llewellyn H. Rockwell (ἐπ.), *The Gold Standard: Perspectives in the Austrian School* (Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 1992), Jeffrey M. Herbener, *Ludwig von Mises on the Gold Standard and Free Banking* (*The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 2002), τόμος 5, τεῦχος 2, σσ. 67-91, George A. Selgin, *Ludwig von Mises and the Case for Gold*, (*Cato Journal*, 1999), τόμος 19, τεῦχος 2, σσ. 259-72.

¹⁰⁹ F.A. Hayek, *Denationalisation of Money (The Argument Refined)*, (*The Institute of Economic Affairs*, Β' ἐκδοση -ἀναθεωρημένη καὶ ἐπαυξημένη- Λονδίνο 1978). Γιὰ μιὰ πιὸ συνοπτικὴ περιγραφὴ τοῦ ἐπιχειρηματος βλ. F.A. Hayek, *Choice in Currency*, (*Institute of Economic Affairs*, Λονδίνο 1976).

¹¹⁰ Μὲ αὐτὸ τὸ τρόπο ἀντιμετωπίζεται ὁ λεγόμενος πληθωρισμὸς κόστους. Βλ. F.A. Hayek, *Denationalisation of Money*, σ. 91.

¹¹¹ Εὰν μεταβληθεῖ ἡ παραγωγὴ ἐνὸς βασικοῦ ἀγαθοῦ τὸ ὅποιο ὡς εἰσροὴ ἐπηρεάζει τὶς τιμὲς τῶν ὑπολοίπων, π.χ. τοῦ πετρελαίου, μὲ τὸ ὑπάρχον καθεστώς, ἡ τιμὴ του σὲ σχέση μὲ κάποιο νόμισμα μεταβάλλεται. Αντίθετα, ἐνα νόμισμα μὲ βάση καὶ τὸ πετρέλαιο ἀφομοιῶνται τοὺς κραδασμούς. Γιὰ παράδειγμα, ἀν ἔνα μέσο προϊὸν ἔχει τιμὴ ποὺ ἐπηρεάζεται κατὰ 10% ἀπὸ τὴν τιμὴ τοῦ πετρελαίου καὶ ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος ἐπηρεάζεται κατὰ τὸ ἴδιο ποσοστό, ἡ τιμὴ τοῦ προϊόντος παραμένει σταθερὴ σὲ ὅρους αὐτοῦ τοῦ νομίσματος, παρὰ τὴ μεταβολὴ στὴν παραγωγὴ τοῦ πετρελαίου.

έκλείψουν. Ό έλευθερος άνταγωνισμὸς θὰ ἐπιβάλλει τὴν ἀπαιτούμενη πειθαρχεία στοὺς «παραγωγοὺς» τοῦ ἴδιόμορφου ἀγαθοῦ, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ χρησιμοποιούμενο μέσο ἀνταλλαγῆς σὲ μιὰ οἰκονομία.

Ἡ ύπηρεσία ποὺ προσφέρει τὸ χρῆμα μεγιστοποιεῖται ὅταν διατηρεῖ τὴν ἀξία του. Οἱ τράπεζες ποὺ ἐκδίδουν ἀκαταλόγιστα νόμισμα, ὅπως συνέβαινε μὲ τὴ Γενικὴ Ἰδιωτικὴ Τράπεζα (Banque Générale Privée) τοῦ Σκώτου John Law στὴ Γαλλία τῶν ἀρχῶν τοῦ 18^{ου} αἰ., δὲ θὰ προτιμῶνται ἀπὸ τὸ κοινό. Τὸ πιθανότερο ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ προκύψουν λίγες μεγάλες καὶ ἀξιόπιστες ἐπιχειρήσεις, οἱ ὅποιες θὰ δραστηριοποιοῦνται σὲ διάφορες χῶρες, ὅπου οἱ ύπηρεσίες τους θὰ θεωροῦνται νόμιμες.

Βέβαια, ἡ λύση αὐτὴ ἀφορᾶ κατ’ ἀρχὴν μόνο στὴ νομισματικὴ βάση. Ὄπως εἴδαμε, μεγάλο μέρος τῆς προσφορᾶς χρήματος προέρχεται ἀπὸ τὴ μεριὰ τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν καὶ τῆς χρήσης ποὺ κάνουν στὶς καταθέσεις τους. Υπὸ ἀνταγωνιστικὸ ἐκδοτικὸ καθεστώς, οἱ ἐμπορικὲς τράπεζες θὰ κάνουν χρήση τῶν διαφόρων νομισμάτων, μὲ τὴν ἕδια ἀναλογία ποὺ ἐπικρατεῖ ἀνάμεσα στὸ κοινό. Ακόμα καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι οἱ ἐκδότριες τράπεζες θὰ ἀρνοῦνται νὰ τὶς χρηματοδοτήσουν σὲ περίπτωση ἔλλειψης ρευστότητας, δὲν εἶναι σαφὲς τὸ ἀν αὐτὲς θὰ τηρήσουν πειθαρχημένη πολιτική.

Ο Χάγιεκ ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ ὑπαρξὴ αὐτῶν τῶν «παρασιτικῶν νομισμάτων»¹¹² εἶναι δυνατὸν νὰ μειώσει ἀνεπανόρθωτα τὴ δυνατότητα ἐλέγχου τῶν ἐκδοτικῶν τραπεζῶν ἐπὶ τοῦ ὑψους τῆς προσφορᾶς τοῦ νομίσματός τους. Η ρητὴ δέσμευση τῶν τελευταίων ὅτι δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ἰσοτιμία μεταξὺ τοῦ ἐκδιδόμενου ἀπὸ τὶς ἕδιες νομίσματος καὶ τῶν χρεογράφων τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν ποὺ ἐκδίδονται σὲ ὅρους αὐτοῦ τοῦ νομίσματος, εἶναι δυνατὸν νὰ περιορίσει τὴν κυκλοφορία τους στὸ βαθμὸ ποὺ αὐτὰ θὰ καλύπτονται ἀπὸ τὰ ἀποθεματικά τους. Σὲ διαφορετικὴ περίπτωση, θὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀμεση ἀπώλεια τῆς ἀξιοπιστίας τῆς ἐμπορικῆς τράπεζας, ἡ μαζικὴ προσέλευση τοῦ κοινοῦ γιὰ ρευστοποίηση τῶν διακρατουμένων ἀπὸ αὐτὸ τίτλων καὶ ἡ ἀδυναμία ἐκπλήρωσης τῶν ύποχρεώσεών της.

Σύμφωνα μὲ τὴ συλλογιστικὴ ποὺ ἀναπτύξαμε παραπάνω, καθίσταται ἀνέφικτη ἡ νομισματικὴ ἐπέκταση εἴτε αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐκδότρια ἀρχὴ εἴτε μέσῳ τοῦ πολλαπλασιαστικοῦ μηχανισμοῦ τῶν καταθέσεων τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν. Η αἵτια τῶν οἰκονομικῶν κύκλων ἐκλείπει καὶ ἡ οἰκονομία κινεῖται ἀνευ περιοδικῶν διακυμάνσεων. Παρακάτω, θὰ ἔξετάσουμε συνοπτικὰ τὶς ἐπιπτώσεις τῶν συστάσεων τῆς αὐστριακῆς σχολῆς γιὰ τὴ νομισματικὴ ἔνωση ποὺ ἔχει συντελεστεῖ μεταξὺ τῆς σημαντικότερης, ἀπὸ ἄποψη οἰκονομικοῦ μεγέθους, ὁμάδας χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ένωσης.

¹¹² Δηλαδὴ τῶν ἀπαιτήσεων σὲ κάποιο νόμισμα ποὺ ἐκδίδουν οἱ ἐμπορικὲς τράπεζες. Βλ. F.A. Hayek, δ.π. σ. 60.

Η περίπτωση τής Εύρωπαϊκής Νομισματικής Ένοποίησης

Τὴν πρώτη μέρα τοῦ ἔτους 2002, εἰσῆλθε στὴν κυκλοφορία τὸ κοινὸν εὐρωπαϊκὸν νόμισμα, ύπὸ τὴν ὀνομασία «εὐρώ». Η ἔκθεση Delors¹¹³, ὅπως υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὸ Εὐρωπαϊκὸν Συμβούλιο τῆς Μαδρίτης, εἶχε ἥδη ἀπὸ τὸ 1989, θέσει τὸ στόχο τῆς νομισματικῆς ἐνοποίησης γιὰ τὶς χῶρες τῆς τότε Εύρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητας, καθὼς καὶ τὰ βήματα ποὺ θὰ δόηγοῦσαν ἐκεῖ.

Παλαιότερες προσπάθειες συντονισμοῦ τῶν συναλλαγματικῶν ἴσοτιμῶν μεταξὺ τῶν νομισμάτων διαφόρων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν¹¹⁴, ὅπως ὁ μηχανισμὸς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ «φιδιοῦ» καὶ τὸ Εὐρωπαϊκὸν Νομισματικὸν Σύστημα (ΕΝΣ) στὶς διάφορες φάσεις καὶ παραλλαγές του, εἶχαν ἀποτύχει. Η ἵδεα τῆς διατήρησης σταθερῶν ἡ ὄριακὰ κυμαινόμενων ἴσοτιμῶν δὲν ἦταν εὔκολο νὰ ἐφαρμοστεῖ ἀπὸ τῇ στιγμὴ ποὺ ὑπῆρχε ἀπόλυτη ἀνεξαρτησίᾳ τῶν νομισματικῶν ἀρχῶν κάθε χώρας. Ιδίως, σὲ περιπτώσεις ὅπως τῆς Έλλάδας, ὅπου ἡ Κεντρικὴ Τράπεζα εύρισκετο ὑπὸ τὸν ἀσφυκτικὸν κυβερνητικὸν ἔλεγχο μέχρι τὸ 1994, ἡ νομισματικὴ πολιτικὴ ὑπάκουε περισσότερο σὲ πολιτικὲς σκοπιμότητες τοπικῆς ἐμβέλειας, παρὰ στὴν τήρηση ἀρχῶν ποὺ εἶχαν διατυπωθεῖ ἐν εἴδει συμφωνιῶν ἐντὸς ἐνὸς ὑπερεθνικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ προοπτική, ὡστόσο, τῆς νίοθέτησης ἐνὸς κοινοῦ νομίσματος ὁδήγησε, πρὸς τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ '90, σὲ μιὰ κάποια συμμόρφωση¹¹⁵ τὶς χῶρες ποὺ συμφάνησαν σὲ αὐτὸ τὸ ἐγχείρημα. Ἐντεκα χῶρες (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Αύστρια, Γαλλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Όλλανδία, Γερμανία, Ιρλανδία, Φινλανδία) ἐντάχθηκαν στὴν Εὐρωζώνη τὸ 1999, ἐνῷ ἀκολούθησε ἡ Έλλάδα ἐπειτα ἀπὸ δύο χρόνια. Πρόσφατα (Ιανουάριος 2007), συντελέστηκε ἡ εἰσοδος τῆς Σλοβενίας.

Σύντομα, ἀναμένεται νὰ νίοθέτησουν ὡς ἐθνικὸν νόμισμα τὸ εὐρώ τὰ νεοεισελθέντα μέλη τῆς Εύρωπαϊκῆς Ένωσης (2004 ἢ 2007), Κύπρος,

¹¹³ Jacques Delors, *Report on Economic and Monetary Union in the European Community* (Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ Μελέτη τῆς Οἰκονομικῆς καὶ Νομισματικῆς Ένωσης, Ἐπίσημες Έκδόσεις τῆς Εύρωπαϊκῆς Κοινότητας, Λουξεμβούργο 1989).

¹¹⁴ Γιὰ μιὰ ἀναλυτικότερη περιγραφὴ τῆς πορείας πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴ νομισματικὴ ἐνοποίηση βλ. Κωνσταντίνου Καρφάκη, *Ιστορικὴ Εξέλιξη : Ἀπὸ τὸ ΕΝΣ στὴν ΟΝΕ καὶ στὸ εὐρώ στὸ Είσαγωγὴ στὶς Εύρωπαϊκὲς Σπουδές* (Τόμος Β' : Οἰκονομικὴ Όλοκλήρωση καὶ Πολιτικές), (Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2001), σ. 421-39.

¹¹⁵ Δὲ σημειώθηκε ἀποχώρηση κάποιου νομίσματος ἀπὸ τὴν τελευταία φάση πρὸς τὴν ἐνταξη στὸ εὐρώ, τὸ δεύτερο μηχανισμὸν συναλλαγματικῶν ἴσοτιμῶν (ΜΣΙ ΙΙ).

Μάλτα (2008), Σλοβακία (2009), Λιθουανία, Έσθονία, Βουλγαρία (2010)¹¹⁶. Τὸ Μαυροβούνιο, καθὼς καὶ ἡ αὐτόνομη περιοχὴ τοῦ Κοσόβου τὸ ἔχουν πράξει, ἄλλωστε, ἥδη χωρὶς νὰ ἀνήκουν στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ένωση καὶ ἀνευ δικαιώματος συμμετοχῆς στὴν ἀσκηση τῆς νομισματικῆς πολιτικῆς της¹¹⁷.

Μὲ τὴν ἔνταξή τους στὴ ζώνη τοῦ εὐρώ, τὰ μεμονωμένα κράτη παραχωροῦν τὴν ἐθνική τους προνομία τῆς ἔκδοσης χρήματος καὶ οἱ Κεντρικὲς Τράπεζες κάθε χώρας περιορίζονται στὴν ἀσκηση ἐποπτικοῦ ἐλέγχου ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν. Τὰ ἐπιτόκια δρίζονται ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Κεντρικὴ Τράπεζα (ΕΚΤ), ἡ ὁποία ουσιαστικὰ ἀσκεῖ τὴ νομισματικὴ πολιτικὴ στὴν Ένωση. Στὴ διοίκησή της, συμμετέχουν, πλέον τοῦ ἔξαμελοῦ ἐκτελεστικοῦ τῆς ὀργάνου (Executive Board), οἱ διοικητὲς τῶν Κεντρικῶν Τραπεζῶν κάθε κράτους-μέλους τῆς Εὐρωζώνης.

Ἡ ΕΚΤ ἔχει θέσει ὡς θεμελιώδη σκοπό τῆς τὴν παροχὴ ρευστότητας στὸ τραπεζικὸ σύστημα, μὲ παράλληλη διατήρηση χαμηλοῦ πληθωρισμοῦ¹¹⁸. Η ἔμφαση στὴν καταπολέμηση τοῦ πληθωρισμοῦ, στὴν παράδοση τῆς Όμοσπονδιακῆς Τράπεζας τῆς Γερμανίας (Bundesbank), ἔχει προκαλέσει τὴν ἔντονη κριτικὴ κυρίως κεύνσιανῶν οἰκονομολόγων, ποὺ ὑποστηρίζουν μιὰ στόχευση μὲ ἐπίκεντρο τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἀπασχόληση, ζητήματα ποὺ συνήθως χαρακτηρίζονται ἀντικυκλικὴ πολιτική.

Ἡ κριτικὴ τῶν αὐστριακῶν οἰκονομολόγων δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι πρὸς ἐντελῶς διαφορετικὴ κατεύθυνση. Οἱ οἰκονομικοὶ κύκλοι δὲν προκαλοῦνται ἀπὸ μιὰ σχετικὰ συντηρητικὴ νομισματικὴ πολιτική. Όφειλονται στὴ νομισματικὴ ἐπέκταση, ἡ ὁποία, ὅπως εἴδαμε, μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μόνο μὲ τὴν κατάργηση τοῦ ἐκδοτικοῦ μονοπωλίου μιᾶς Κεντρικῆς Τράπεζας.

Ἡ ἔξέλιξη πρὸς τὴ νομισματικὴ ἐνοποίηση μιᾶς ὁμάδας κρατῶν ἀντιβαίνει πλήρως σὲ αὐτὴ τὴν θέση. Ἡδη στὰ 1978, ὁ Φρήντριχ Χάγιεκ εἶχε μιλήσει περὶ τῆς οὐτοπίας ἐνὸς κοινοῦ εὐρωπαϊκοῦ νομίσματος¹¹⁹. Τὰ διάφορα ἐθνικὰ νομίσματα, παρὰ τὴ μονοπωλιακὴ τους θέση ἐντὸς μιᾶς χώρας, μποροῦσαν νὰ λειτουργήσουν, σὲ ἔνα βαθμὸ, ἀνταγωνιστικὰ μεταξὺ τους σὲ εὐρωπαϊκὸ ἐπίπεδο. Οἱ διάφοροι ἐπενδυτὲς μποροῦσαν νὰ

¹¹⁶ Πλὴν Κύπρου, Μάλτας καὶ Σλοβακίας, δὲν εἶναι σαφὲς πότε οἱ νέες χώρες θὰ νίοθετήσουν τὸ κοινὸ νόμισμα. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι οἱ Λετονία, Τσεχία, Ούγγαρια, Πολωνία καὶ Ρουμανία θὰ τὸ πραγματοποιήσουν μετὰ τὸ 2010, δπως καὶ τὸ παλαιότερο μέλος τῆς Ε.Ε., Σουηδία. Μόνο τὸ Ήνωμένο Βασίλειο καὶ ἡ Δανία ἔχουν ἔξασφαλίζει τὴν ἔξαρση τους.

¹¹⁷ Τὸ ἴδιο ισχύει καὶ γιὰ τὸ κρατίδιο τῆς Άνδρας. Τὸ Μονακό, ὁ Ἀγιος Μαρίνος καὶ τὸ Βατικανό, κατόπιν διμερῶν συμβάσεων μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ένωση, ἀπέκτησαν τὸ ἐπιπλέον δικαίωμα νὰ ἐκδίδουν δικά τους κέρματα τοῦ εὐρώ.

¹¹⁸ Γιὰ τὶς ἐπίσημες θέσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κεντρικῆς Τράπεζας σχετικὰ μὲ τὴν ἀκολουθητέα ἀπὸ αὐτὴ νομισματικὴ πολιτικὴ βλ. *The Monetary Policy of the ECB*, (Ἐκδοση τῆς ΕΚΤ, Ιανουάριος 2004).

¹¹⁹ Β. F. A. Hayek, δ.π., σ. 19.

διακρατοῦν συνάλλαγμα κάποιας ἄλλης εὐρωπαϊκῆς χώρας, ἐφ' ὅσον αὐτὸ παρουσίαζε κάποιο πλεονέκτημα. Μὲ τὴν κατάργηση τῶν διακριτῶν νομισμάτων, αὐτὴ ἡ ἐπιλογὴ πλέον ἐκλείπει.

Ἐπιπλέον, ληφθέντος ὑπόψη τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ νομισματικὴ πολιτικὴ στὴν Ἐνωση ἀσκεῖται μὲ τὴ συμμετοχὴ ἐκπροσώπων ὅλων τῶν κρατῶν-μελῶν, εἶναι εύνόητο ὅτι θὰ ἀκολουθεῖται μιὰ πολιτικὴ μέσου ὅρου. Μὲ διαφορετικὴ διατύπωση, τὸ κοινὸ εὐρωπαϊκὸ νόμισμα δὲ θὰ διαθέτει τὴ σταθερότητα στὴν ἀξία, τὴν ὁποίᾳ παρουσίαζαν τὰ ἰσχυρότερα εὐρωπαϊκὰ νομίσματα ποὺ ἀντικατέστησε.

Βέβαια, στὴν πράξη, τὰ πράγματα δὲν ἥταν πολὺ εύνοϊκότερα στὴν προτεραιά κατάσταση. Ισχυροὶ περιορισμοὶ στὴ διακίνηση κεφαλαίων μεταξὺ τῶν χωρῶν¹²⁰, ἀλλὰ κυρίως ἡ ὑποχρέωση τὸ σύνολο τῶν ἀμεσων ἔνων ἐπενδύσεων (FDIs), ἀλλὰ καὶ τῶν χρηματιστηριακῶν τοποθετήσεων νὰ πραγματοποιεῖται στὸ ἐθνικὸ νόμισμα τῆς κάθε χώρας, ἐμπόδιζαν τὴν ἀνάπτυξη πραγματικὰ ἵσων συνθηκῶν ἀνταγωνισμοῦ.

Πράγματι, θὰ μποροῦσαν νὰ δημιουργηθοῦν συνθῆκες ἐλευθέρας τραπεζικῆς, χωρὶς τὴ δημιουργία ἴδιωτικῶν ἐκδοτικῶν τραπεζῶν. Ή ἄρση τῶν κυβερνητικῶν μέτρων ποὺ ἐπιφυλάσσουν διακριτικὴ μεταχείριση στὸ νόμισμα κάθε χώρας, ἐπιτρέπει τὴ δυνατότητα ἐπιλογῆς τοῦ κοινοῦ μεταξὺ νομισμάτων διαφορετικῶν κρατῶν. Ή συγκεκριμένη κατάσταση εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ὀδηγήσει τὴν ἐθνικὴ Κεντρικὴ Τράπεζα σὲ ἀσκηση πολιτικῆς μὲ μεγαλύτερη πειθαρχία καὶ σὲ ἀποφυγὴ τῆς νομισματικῆς ἐπέκτασης.

Ἡ προσπάθεια ἀπώλειας γοήτρου ἀπὸ τὴν ἀπεμπόληση τοῦ ἐθνικοῦ νομίσματος καὶ τὴν νίοθέτηση τοῦ νομίσματος μιᾶς ξένης χώρας μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ ἀποφασιστικῆς σημασίας πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Όστόσο, πρόκειται γιὰ διφορούμενο ζήτημα. Στὴν πραγματικότητα, μπορεῖ νὰ λειτουργήσει ἀρνητικὰ καθώς ἔνας ἀριθμὸς ἀτόμων ἵσως προτιμήσει τὸ ἐθνικὸ νόμισμα γιὰ συναισθηματικοὺς λόγους, παρὰ τὰ μειονεκτήματά του ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀποψῆς. Τὰ νομίσματα τῶν ἴδιωτικῶν τραπεζῶν δὲ δημιουργοῦν παρόμοιους συνειδημούς.

Ταυτόχρονα, οἱ Κεντρικὲς Τράπεζες δὲν ἔχουν κάποιο οὐσιαστικὸ κίνητρο γιὰ νὰ ἀσκήσουν πραγματικὴ περιοριστικὴ πολιτική. Εἴτε ἀπαξιωθεῖ τὸ νόμισμα ποὺ ἐκδίδουν, εἴτε ἐπικρατήσει διεθνῶς, δὲν ὑφίστανται οἰκονομικὲς ζημίες, ὑπὸ τὴν ἔννοια ποὺ αὐτὸ συντελεῖται σὲ μιὰ ἴδιωτικὴ ἐπιχείρηση. Εξ αὐτοῦ συνεπάγεται ὅτι τὸ βέλτιστο νόμισμα, ποὺ ἐκδίδεται ἀπὸ Κεντρικὴ Τράπεζα τείνει νὰ εἶναι κατώτερης ποιότητας σὲ σχέση μὲ αὐτὸ μιᾶς ἴδιωτικῆς τράπεζας, ἡ ὁποίᾳ λειτουργεῖ μὲ γνώμονα τὴν ἐπίτευξη κέρδους.

¹²⁰ Αὐτὸ τὸ πρόβλημα ἐπιλύθηκε μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ, ποὺ προέβλεπε, μὲ ἐλάχιστες ἔξαιρέσεις, τὴν ἐλεύθερη μετακίνηση τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης.

Μάλιστα, ή έπιτυχία μιᾶς Κεντρικῆς Τράπεζας είναι πολὺ πιθανότερο νὰ γίνει ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης ἀπὸ τὸ κράτος στὸ ὅποι λειτουργεῖ, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν οὐσιαστικὴ ἀπώλεια τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς. Πράγματι, ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ δὲν ὑπάρχει οἰκονομικὸ διακύβευμα, οἱ κεντρικοὶ τράπεζες, ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση ποὺ δὲ διορίζονται ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, είναι ἀρκετὰ εὐάλωτοι σὲ πολιτικὲς πιέσεις. Μιὰ ἰδιωτικὴ ἐκδοτικὴ τράπεζα, ἀντίθετα, μὲ τὴ δυνατότητα ἀσκησῆς τῆς δραστηριότητάς της σὲ ὅποιαδήποτε χώρα καὶ τὴ διαρκὴ ἀπαίτηση τῶν μετόχων τῆς γιὰ θετικὰ ἀποτελέσματα, διαφεύγει τέτοιων κινδύνων.

Σύμφωνα, μὲ τὰ παραπάνω, ή ἰδεώδης, σύμφωνα μὲ τὴν αὐστριακὴ προσέγγιση, λύση θὰ ἥταν ἡ καθιέρωση τῆς δυνατότητας λειτουργίας ἰδιωτικῶν ἐκδοτικῶν τράπεζῶν. Μιὰ δεύτερη, ἐλαφρῶς ὑποδεέστερη, ἔξελιξη θὰ ἥταν ἡ ἔξαλειψη τῶν ἐμποδίων στὴ χρήση τῶν διαφόρων ἐθνικῶν νομισμάτων ἐντὸς ἀλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Η νομισματικὴ ἐνοποίηση, ὑπὸ ὅποιαδήποτε μορφῆ, ἀντίθετα, μειονεκτεῖ ἀκόμα καὶ σὲ σχέση μὲ τὸ παρελθὸν καθεστώς, τουλάχιστον γιὰ τὶς χῶρες ποὺ διέθεταν ἴσχυρὰ νομίσματα.

Ἡ ἐφαρμογὴ, ὡστόσο, τῶν προταθέντων λύσεων είναι δυσχερῆς ἔως ἀδύνατη, στὸ προβλεπτὸ μέλλον. Πολλὲς χῶρες είναι στὸ κατώφλι τῆς ἐνταξης στὴν Εὐρωζώνη, ἐνῷ οἱ ἀπόψεις ὑπὲρ τῆς ἐπιστροφῆς στὰ ἐθνικὰ νομίσματα είναι μειοψηφικές¹²¹. Ἐπιπλέον, οἱ ἐμπορικὲς τράπεζες δὲν ἔχουν κανένα λόγο νὰ ὑποστηρίξουν μιὰ πολιτικὴ σκληροῦ νομίσματος, ἡ ὁποία θὰ τοὺς ἀφαιρέσει τὴ δυνατότητα παροχῆς φθηνῶν πιστώσεων καὶ μεγάλων κερδῶν¹²². Τὸ ἴδιο ἴσχυει καὶ γιὰ τὶς κυβερνήσεις, οἱ ὁποῖες μὲ τὴν ἀποκέντρωση τοῦ νομισματικοῦ συστήματος ἐγκαταλείπουν τὴ δυνατότητα ἀσκησῆς ὅποιαδήποτε πολιτικῆς πίεσης.

Ἄλλωστε, τὸ σημαντικότερο, τὸ πνευματικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς δὲν ἐπιτρέπει τόσο ὁριστικὲς λύσεις. Οἱ αὐστριακὲς προτάσεις είναι οὐσιαστικὰ ἄγνωστες στὸ μέσο πολίτη. Ἐντούτοις, οἱ ἰδέες ποὺ μεταβάλλουν τὸ πνευματικὸ κλίμα ἐνὸς δεδομένου περιβάλλοντος είναι αὐτές ποὺ δὲν εἶχαν ξανακουστεῖ προηγουμένως¹²³. Η μειοψηφία ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ δεῖ τὶς ἰδέες τῆς νὰ θριαμβεύουν πρέπει νὰ ἀγωνιστεῖ μὲ πνευματικὰ μέσα νὰ καταστεῖ ἡ πλειοψηφία¹²⁴. Άν αὐτὸ ἴσχυει γιὰ τὶς ἰδέες τῆς αὐστριακῆς σχολῆς τῶν οἰκονομικῶν, μπορεῖ νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσει μονάχα ὁ χρόνος.

¹²¹ Βέβαια, στὶς περιπτώσεις τῶν χωρῶν ὅπου ἡ νομισματικὴ πολιτικὴ ἀσκεῖται τελείως ἀσύνετα ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς Κεντρικὲς Τράπεζες, είναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξει ὠφέλεια ἀπὸ τὴν ἐνταξη στὸ εὐρό.

¹²² B.L. F.A. Hayek, ὁ.π., σ. 89.

¹²³ Ludwig von Mises, *The Ultimate Foundation of Economic Science* (βλ. ὑπομειωση 33) σ. 91.

¹²⁴ Τοῦ ἴδιου, *Liberalism : In the Classical Tradition*, (The Foundation for Economic Education, Νέα Υόρκη 1985), σ. 59.

Επίλογος

Αντικείμενο τῆς παρούσας έργασίας ύπηρξε ή αύστριακή θεωρία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων. Κατόπιν ἐνὸς εισαγωγικοῦ κειμένου, ὃπου ἐκτέθηκαν βασικὰ στοιχεῖα σχετικά μὲ τὴν ιστορία, τὴ μεθοδολογία καὶ τὶς ἐρευνητικὲς τάσεις ποὺ ἐπικρατοῦν στοὺς κόλπους τῆς αὐστριακῆς σχολῆς, ἐπιχειρήθηκε η ἐνδελεχῆς παρουσίαση τῆς θεωρίας, τόσο αὐτόνομα ὅσο καὶ σὲ ἀντιπαραβολή μὲ μιὰ σειρὰ ἑναλλακτικῶν ἔρμηνευτικῶν σχημάτων.

Ἡ ἐμφαση τόσο στὶς αἰτίες, ὅσο καὶ στὴν ἀκοιβῆ διαδικασίᾳ μὲ τὴν ὥποια ἀναπτύσσεται ἔνας οἰκονομικὸς κύκλος μᾶς ἐπέτρεψε νὰ διακρίνουμε τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς αὐστριακῆς προσέγγισης. Στὴ συνέχεια, βασιζόμενοι στὰ πορίσματα τοῦ πρώτου μέρους, παρουσιάσαμε τὶς προτάσεις τῶν αὐστριακῶν οἰκονομολόγων γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ φαινομένου τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.

Ἐκεὶ καταλήξαμε στὴ διαπίστωση ὅτι ἡ μεταρρύθμιση τοῦ νομισματικοῦ συστήματος κατὰ τρόπο ποὺ νὰ καθίσταται ἀνέφικτη ἡ νομισματο-πιστωτικὴ ἐπέκταση ἀποτελεῖ τὴν ἐνδεδειγμένη λύση. Ἐνα σύστημα, βασισμένο στὸν ἐλεύθερο ἀνταγωνισμὸ μεταξὺ ἐιδοτικῶν τραπεζῶν μπορεῖ νὰ ἐκριζώσει τὸ *raison d'être* τῶν οἰκονομικῶν κύκλων.

Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴ λογική, ἡ νομισματικὴ ἐνοποίηση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ένωσης ἀποτελεῖ ἀρνητικὴ ἐξέλιξη. Μετριοπαθέστερες λύσεις, ἡ ἀκόμη καὶ ἡ ἀπλὴ ἐπαναφορὰ στὴ χρήση τῶν ἑθνικῶν νομισμάτων εἶναι δυνατὸ νὰ ὀδηγήσει σὲ καλύτερα ἀποτελέσματα. Η διαπραγμάτευση τοῦ θέματός μας ὀλοκληρώνεται μὲ τὴν ἔκθεση ὁρισμένων σχολίων σχετικὰ μὲ τὴ δυνατότητα ὑλοποίησης τῶν προτάσεων τῆς αὐστριακῆς σχολῆς.

Υπάρχουν σημαντικὰ ζητήματα ποὺ δὲν καλύφθηκαν ἐπαρκῶς. Τὸ βασικότερο, κατὰ τὴ γνώμη μας, εἶναι ἡ ἀξιολόγηση τῆς ἐμπειρικῆς ἐγκυρότητας τῆς αὐστριακῆς θεωρίας. Παρὰ τὶς διακηρύξεις τῶν αὐστριακῶν οἰκονομολόγων ὅτι οἱ θεωρίες τους μποροῦν νὰ διαψευσθοῦν μονάχα διὰ τῆς ἐξεύρευσης ἀντιφάσεων κατὰ τὴ λογικὴ ἀνάλυση τῶν ἐπιχειρημάτων τους, εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ ἐξηγητικὴ ίσχὺς μᾶς θεωρίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πρακτικὴ χρησιμότητά της μποροῦν εύχερέστερα νὰ ἐξακριβωθοῦν, ὅταν τεθοῦν ἐνώπιον στατιστικῶν στοιχείων καὶ ίστορικῶν συμβάντων.

Τὸ ἐγχειρῆμα αὐτὸ, ὡστόσο, πιστεύουμε ὅτι θὰ ἀπαιτοῦσε τουλάχιστον τὴν ἐκπόνηση μᾶς ἐργασίας τῆς αὐτῆς ἔκτασης. Γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν πρόχειρες διαπιστώσεις, θεωρήσαμε προτιμότερο νὰ ἀφήσουμε τὸ συγκεκριμένο ἔργο γιὰ μελλοντικὴ διαπραγμάτευση. Πρὸς τὸ παρόν, εὐελπιστοῦμε ὅτι προσφέραμε τὸ ἔνανσμα γιὰ κάτι τέτοιο.

Νίκος Κουρσουμπᾶς (Ιανουάριος 2007)

